

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**İŞLETMELERİN DIŞ TİCARET
FAALİYETLERİ KAPSAMINDA
KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN
İNCELENMESİ: ÇİN İLE DIŞ TİCARET
FAALİYETLERİNDE BULUNAN
İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ALAN
ARAŞTIRMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN CAN KARAMUKLU

İSTANBUL, 2021

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İŞLETMELERİN DIŞ TİCARET FAALİYETLERİ
KAPSAMINDA KARŞILAŞTIKLARI
ZORLUKLARIN İNCELENMESİ: ÇİN İLE DIŞ
TİCARET FAALİYETLERİNDE BULUNAN
İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ALAN
ARAŞTIRMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN CAN KARAMUKLU

**Tez Danışmanı: PROF. DR. FİGEN YILDIRIM
İSTANBUL, 2021**

ÖZET

İŞLETMELERİN DIŞ TİCARET FAALİYETLERİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ: ÇİN İLE DIŞ TİCARET FAALİYETLERİNDE BULUNAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Süleyman Can Karamuklu

İşletme Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Figen Yıldırım

Şubat 2021, 60 Sayfa

Bu çalışmada, son yıllarda Çin ile dış ticaret faaliyetlerinde bulunan işletmelerin artmasından ötürü bu işletmelerin dış ticaret faaliyetleri kapsamında karşılaştıkları zorlukların araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmada, dış ticaret kavramı, gelişim tarihi ve nedenleri ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Çin ekonomisi ve dış ticareti, Çin ekonomisinin yapısal değişimi ve büyüme stratejileri hakkında bilgiler verilmiştir. Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin ve ticaret hacminin gelişmesi ortaya konulmuştur. Araştırma yöntemi olarak derinlemesine mülakat kullanılmıştır. Araştırma yöntemi çerçevesinde yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmanın genel değerlendirmesine ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Çin Ekonomisi, Türkiye Çin Ekonomik İlişkiler.

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE CHALLENGES THAT BUSINESSES' FACING IN THE SCOPE OF FOREIGN TRADE ACTIVITIES: A FIELD STUDY ON THE BUSINESSES IN FOREIGN TRADE ACTIVITIES WITH CHINA

Süleyman Can Karamuklu

Master of Business Administration

Thesis Advisor: Prof. Dr. Figen Yıldırım

February 2021, 60 Pages

This study aims to investigate the challenges that have been facing by business operations which are in foreign trade activities with China because of the recent increase in the number of these business operations.

The study explains the notion of foreign trade and historical development of the notion. The study also informs about the economy and foreign trade of China, the structural change of the Chinese economy and its growth strategies. The study presents that economic relationships and trade volume between Turkey and China should be improved. The study utilises in-depth interview method and findings of the study were obtained through analysing the content of interviews.

Results of the study demonstrate the overview of the findings and include recommendations for policy-makers and future studies.

Key Words: Foreign Trade, Chinese Economy, Turkish Economic Relationship with Chinese Economic

İÇİNDEKİLER

TABLolar	vii
KISALTMALAR.....	viii
SEMBOLLER.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. DİŞ TİCARET KAVRAMI, GELİŞİM TARİHİ VE NEDENLERİ	3
2.1 KAVRAMIN TANIMI	3
2.2 KAVRAMIN ÖNEMİ.....	5
2.3 DİŞ TİCARET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	8
2.4 DİŞ TİCARETİN GELİŞİM TARİHİ	11
2.5 DİŞ TİCARET YAPMA NEDENLERİ	14
3. ÇİN EKONOMİSİ VE DİŞ TİCARETİ	17
3.1 ÇİN EKONOMİSİNİN VE DİŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ	17
3.1.1 Çin Ekonomisinin Yapısal Değişimi	17
3.1.1.1 Tarım reformu.....	21
3.1.1.2 Kamu işletmelerinin çağdaşlaşması	22
3.1.1.3 Yönetimsel yetki genişliği	23
3.1.1.4 Mali yetki genişliği	24
3.1.1.5 Bankacılık reformu	25
3.1.1.6 Yabancı sermaye yatırımları.....	27
3.1.2 Çin Ekonomisinin ve Dış Ticaretinin Büyüme Stratejisi Dönemi.....	28
3.1.2.1 Çin'in Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeliği	29
3.1.2.2 Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne uyumu	30
3.1.2.3 Çin'in Ar-Ge yatırımları	32

3.2 ÇİN'İN DIŞ TİCARETİ	32
3.2.1 Çin'in İthalatı.....	34
3.2.2 Çin'in İhracatı	36
4. TÜRKİYE ÇİN TİCARETİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER	40
4.1 TÜRKİYE ÇİN TİCARETİNİN GELİŞİMİ	40
4.1.1 Türkiye Çin İhracat İlişkileri	42
4.1.2 Türkiye Çin İthalat İlişkileri	43
4.1.3 Türkiye ile Çin Arasındaki Yatırım İlişkileri	44
5. İŞLETMELERİN DIŞ TİCARET FAALİYETLERİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ: ÇİN İLE DIŞ TİCARET FAALİYETLERİNDE BULUNAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI	47
5.1 ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ.....	47
5.2 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	47
5.3 ARAŞTIRMA BULGULARI.....	49
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	59
KAYNAKÇA.....	61

TABLÖLAR

Tablo 3.1: Çin'in başlıca ülkeler itibariyle ithalatı (bin \$)	34
Tablo 3.2: Çin'in başlıca ürünler itibariyle ithalatı (bin \$)	36
Tablo 3.3: Çin'in başlıca ülkeler itibariyle ihracatı (bin \$)	37
Tablo 3.4: Çin'in başlıca ürünler itibari ile ihracatı (bin \$).....	38
Tablo 4.1: Türkiye Çin dış ticaret verileri (milyon \$)	41
Tablo 4.2: Türkiye'nin Çin'e ihracatında başlıca ürünler (bin \$)	42
Tablo 4.3: Türkiye'nin Çin'e ithalatında başlıca ürünler (bin \$)	43

KISALTMALAR

M.Ö.	: Milattan Önce
yy.	: Yüzyıl
IMF	: Uluslararası Para Platformu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
WB	: Dünya Bankası
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
AB	: Avrupa Birliği
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği
KKİ	: Köy ve Kasaba İşletmeleri
GSMH	: Gayri Safı Milli Hasılasındaki
KDV	: Katma Değer Vergisi
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASE	: Ankara Strateji Enstitüsü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti

SEMBOLLER

Amerikan Doları : \$

1. GİRİŞ

İhtiyaçların ve taleplerin artması ve devamında sanayideki gelişmeler ile insanoğlu zaman geçtikçe bilimsel ve coğrafi keşifleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlar bu ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıklarında ülkeler karşılıklı olarak ticaret yapmaya başlamışlardır. Ülkeler, kendilerinin üretemedikleri bir takım hizmet ve malları diğer ülkelerden satın almış ve satmış böylece “dış ticaret” kavramı ortaya çıkarmıştır.

Dünyada hiçbir ülke tamamiyle tüm gereksinimlerini yerine getirmede yeterli değildir. Bu sebeple ihtiyaç açığını en aza indirmenin veya ortadan kaldırmanın yolu dış ticarettir.

Uluslararası ticaret, kültürel devinimi, siyaseti ve sosyal yaşamı doğrudan veya dolayısıyla etkilemektedir. Bu sebeple, gelir dengesizliği, işsizlik, refah düzeyindeki değişkenlikler, büyüme gibi sosyal yaşamın son derece önem olan bileşenleri dış ticaret aracılığıyla koordine edilmektedir.

Devletler belli başlı nedenlerden ötürü dış ticaret yapmaktadırlar. Bunların makro düzeyde tesirleri üretim koşullarında çeşitlilik, düşen maliyetler ve zevklerin değişkenliği olarak sıralanabilmektedir. Mikro düzeydeki tesirleri ise rekabetçi iç pazar yapısı oluşturma, ölçek ekonomisi gerçekleştirmesi olarak sıralanabilmektedir.

Çin’in dış ticareti, 1979’da ekonominin dış piyasalara açılmasından sonra sürekli olarak gelişmekte olduğu görülmektedir. Fakat, önemli tarife indirimlerinin de bulunduğu daha büyük ticari reformlarla birlikte 1990’larda hız kazanmıştır. Hem ithalat hem de ihracat, hızla gelişmekte ve Çin’in dünya piyasasındaki payı, 1979’dan itibaren gittikçe artmaktadır. Çin, gelişmiş ülkelerin pazarlara girişini de artırmış ve bunların beraber, özellikle coğrafi ekonomiler için daha önem arz eden bir ihracat durağı konumuna gelmiştir. Çin 1997 yılından sonra, ihracat ve ithalatta dünya sıralamasında ilk 10’un içerisinde kendini sabitlemiştir.

Tarihte ilk defa Türkiye ile Çin arasındaki ekonomi ve ticaret ilişkileri Çin Cumhuriyeti ile başlamıştır. 1971 yılında siyasi temasların sağlanmasıyla Çin Halk Cumhuriyeti ile de sürdürülmüştür. 1974 yılında Çin Dış Ticaret Bakanı Li Qiang ile Dışişleri Bakanı Turan Güneş arasında bir ticaret sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme karşılıklı ticaret

ilişkilerinin esas yapısını oluşturmuştur. 1981 yılında ticaret anlaşması ve 1982 yılında 1983-1984 Türkiye-Çin Ekonomi, Sınai ve Teknolojik İşbirliği Karma Komitesi Tutanağı'nın imzalanması ile karşılıklı ekonomi ilişkilerine yasal dayanak oluşmuştur ve bununla beraber karşılıklı ticaret temasları artmaya başlamıştır. Ancak 1980'li yılların ortalarına değin ticaret hacminin yeterli olmamasına karşın Türkiye'nin aleyhine bir ticari açık verme durumu oluşmuştur. Bu tarihlerden itibaren karşılıklı ekonomik ilişkilerde Türkiye aleyhine açık verme durumu her zaman yaşanmıştır (Ekrem 2011, s. 15).

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin oluşmasından itibaren yaklaşık olarak 45 yılı aşan bir süre olmuştur. Bu dönemlerde iki ülke arasındaki ikili siyasi ilişkiler ve güven artmıştır. Ticari ve ekonomik ilişkilerimiz de diplomatik dönem ile beraber gelişmiştir (ASE 2012, s. 8). Karşılıklı ticaret hacminde ilk kez 1 milyar doların geçildiği 2000 yılından itibaren süregelen düzenli gelişme neticesinde bugün ticaret hacmi 20 milyar doları aşmıştır (TÜİK 2020).

Araştırmada, dış ticaret kavramı, gelişim tarihi ve nedenleri ile ilgili literatür taraması yapılarak bu kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çin ekonomisi ve dış ticareti, Çin ekonomisinin yapısal değişimi ve büyüme stratejileri hakkında literatür taraması yapılmıştır. Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin ve ticaret hacminin gelişmesi hakkında literatür taraması yapılmıştır. Araştırma yöntemi hakkında bilgiler yer almaktadır. Araştırma yöntemi çerçevesinde yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Son bölümde ise yapılan çalışmanın genel değerlendirme sonuçlarına ve gelecekte yapılacak çalışmalar için bazı önerilere yer verilmiştir.

2. DIŞ TİCARET KAVRAMI, GELİŞİM TARİHİ VE NEDENLERİ

2.1 KAVRAMIN TANIMI

Dış ticaret basit bir Şekilde açıklamak gerekirse bir hizmet veya ürünün ülke dışında belirli bir miktar karşılığında alımlarının veya satımlarının gerçekleőmesinden meydana gelen durumdur. Başka bir deyiőle ülkelerin karşılıklı hizmet veya ürün alıőveriőidir (Kara 2012, s. 34).

Dış ticaret, başka ülkeler ile belli dönemlerde özel kişilerin, özel kuruluşların ve kamu kuruluőlarının yaptıkları hizmet veya ürün alıőveriőidir (Seyidoğlu 2001, s. 124). Bir başka Şekilde açıklamak gerekirse, “dış ticaret bir ülkenin ihracat ve ithalat opsiyonlarının bütününü belirten ve o ülkenin ödeme dengesi içinde en büyük kalemi oluşturmaktadır” (Alkin 1990, s. 21). Bir ülkede varlığını sürdüren insanların devlet sınırlarını aőarak ürün ve hizmet alıőveriőlerinde bulunması (Saka 1945, s. 1), birbirinden farklı devletlerde tüzel ya da gerçek olan işletme veya kişilerin bir kontrat çerçevesinde para ya da mal karőılığы yaptıkları ürün ve hizmet alıőveriőlerinin bütünü (Argın ve Bakkalcı 2011, s. 38), bir devletin diğerk devletler ile olan ilişkileri sonucunda ekonomik karőılığы ürün alımı, ürün satımı yada hizmet alıőveriőinde bulunulması dış ticaret olarak adlandırılmıştır (Kaymakçı ve diğ. 2007, s. 2).

Dış ticaret kavramı, devletlerin kendi aralarında gerçekleőtirdikleri tüm alım satım hareketlerini içeren işlemleri ifade etmektedir. Bu kavramın ortaya çıkması, birbirleriyle eşit hakları olan ve birbirlerinden bağımsız devletlerin olmasıyla mümkündür. Bu sebeple gerçekleştirilen ticaretin dış ticaret olarak adlandırılması için sınırların olması gerekmektedir (Orta 2010, s. 5). Günümüz dünyasında dış ticaret, uluslararası ekonomik ilişkilerin en önemli faktörlerinden ve belirleyicileri öğelerinden birisidir. lkelerarası ekonomik iőlemlerde, tüm hizmet ve ürün hareketleri para karőılığы ile sermaye hareketlerini içermektedir. Dış ticaret ise “lkelerarası bağılantıların, para karőılığы bütün hizmet ve ürün ilişkisi kısmını ifade etmektedir. Bu hizmet ve ürün bağılantısının iki yönü vardır: ithalat ve ihracat” (Kemer 2003, s. 3).

İktisat teorisi aynı zamanda uluslararası ticarete taraf olan ülkelere ne derece katkı yapacağını belirtmektedir. Devletlerin belirli ürünlerinin üretilmesinde yetkinlik kazanmasına fırsat vererek ürün hakkında bilgi edinmeyi ve bulguları hızlandırmayı sağlamaktadır. Dünyanın üretim kaynakları, insan gücünün ve zamanın verimli kullanılmasını sağlar ve ülkelere ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı vermektedir. Buna ek olarak dış ticaret, alıcıların ve satıcıların küresel pazarlarda en iyisini aramalarına da fırsat vermektedir (Şentürk 2007, s. 5).

İktisat ekonomisi sınırlı kaynakların uluslararası alanda nasıl verimli bir şekilde kullanılacağı hakkında araştırmalar yapmaktadır. Bu açıdan iktisat ekonomisi olanla değil olması gerekenle ilgilenmesi yönünden kuralcı bir karaktere sahiptir. Dış ticaret ise ihracat ve ithalat eylemlerini, değişim süreçlerini açıklaması yönünden olması gerekenden çok olanı ele alan bir kavramdır. Bu açıdan dış ticaret kavramı iktisat ekonomisinin bir çalışma alanı olarak kabul edilebilir (Selen 2009, s. 2).

Dış ticarete uluslararası bağlantılarda yaşanan anlaşmazlıklar ilk olarak ticari ilişkilere yansımaktadır. Bu bağlamda dış ticaret ile ilgilenenler icraatleri ve mevzuatları güncel olarak izlemek durumundadırlar. (Zübeyir 2018, s. 8). Uluslararası ticaretin belirli kurallar içerisinde ilerlemesi gerekmektedir. Esas olarak bir kazanımyolu olan ticaret, ülke sınırlarını geçtiğinde olabildiğince riskli bir duruma gelmektedir. Bu sebeple, ülkeler arasında gerçekleştirilen alışverişin düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düzenleme sebebi Dünya Ticaret Örgütü gibi önemli kuruluşların oluşmasını sağlamıştır (Argın ve Bakkalcı 2011, s. 5).

Dış ticaret, devletlerin karşılıklı olarak birbirleriyle gerçekleştirdiği evrensel çaptaki ürün ve hizmet alışverişi anlamını taşımaktadır. Her birey gibi her ülkenin de ekonomik rahatlığını sağlaması ve gereksinimlerini gidermesi için etrafındaki ülkeler ile alışveriş ve karşılıklı ilişki içerisinde olması gerekmektedir. Dış ticaret hem iç pazardaki istikrarın devam etmesinde hem refah seviyesinde hem de siyasi sahada etkili olan bir etkileşim durumudur. Dış ticaret, devletlerin arasında gerçekleşen ve global ekonomiyi tesiri altına alan alışveriş hareketlerinin tümüne verilen isimdir. Dış ticareti devletler arası ticaret olarak adlandırmak da mümkündür (Gayıpov 2013, s. 6). Bilhassa endüstrileşme süreci

sonrasında lkelerarası ticarete olan gelişmeler ile ülkeler arası bağlantılar ekonomik ve ticari yönler açısından öne çıkmış bulunmaktadır. Uluslararası haberleşme, taşımacılık gibi konulardaki büyük gelişmeler dış ticareti, ekonomik ve politik gelişmelerin de vasıtasıyla ekonomik bağlantılar haline getirmiştir (Onursal 2013, s. 37).

Devletler, gereksinimleri olan ürünleri almak ve sahip oldukları ürünleri satmak amacıyla diğer devletler ile ticari hareketler içinde bulunurlar. Bu hareketler dış ticaret kavramıyla ele alınmaktadır. Dış ticaret, devletler için piyasada var olmayan ürün ve hizmetlerin elde edilmesini sağlamaktadır (Agbonika 2015, s. 21). Siyasi ile ekonomik açıdan bağımsızlığa sahip olan devletlerin birbirleri arasında yapmış oldukları ürün alışverişini (faaliyetlerini) içine alan, ihracat ile ithalattan oluşan bir alım satım biçimidir. Ekonomik refahı amaçlayan ve bu amaçlarını gerçekleştirmek isteyen devletler değişen ve sürekli olarak artan miktarlarda dış ticaretle birbirlerine bağımlı haldedirler (Zübeyir 2018, s. 8). Bu kapsamda, bir devletin tüm dünyadaki ekonomik refahının en belirleyici ve en önemli dış ticaret unsurları olarak kabul edilmektedir (Lokhande 2010, s. 33).

Uluslararası ekonomik ilişkiler ile dış ticaret kavramını karşılaştırdığımızda dış ticaret ekonomik ilişkiler kavramından daha kısıtlı bir anlam taşır; dış ticaret para karşılığında ürün ve hizmet verilmesine bağlı eylem ve hareketlerini içinde bulundururken, sermaye ve fon eylem ve hareketlerini ise içinde bulundurmamaktadır (Saygılıoğlu ve Akçin, 2015, s. 5). Aynı zamanda ticaret alışverişini yurtiçi üretici ve tüketici olarak uluslararası alanda değerlendirdiğimizde, devletler arasında gerçekleştirilen bütün mal, ürün ve hizmet alışverişi olarak adlandırılmaktadır (Aktaş ve Adıgüzel 2017, s. 4).

2.2 KAVRAMIN ÖNEMİ

lke ekonomileri için dış ticaret, ihracat yönüyle o ülkenin gelişmiş olduğu sahalardaki kazançlarını artırarak ekonomi dengesinde önemli yatırım ürünlerinin tedarik edilmesi ve dış borçların ödenmesinde kullanılır, dövizin edinilmesi olanağının sağlanması bakımından gerekliken, ithalat yönüyle de ekonomik denge için ihtiyaç olan yatırım ürünlerinin elde edilmesi fırsatının sağlanması boyutuyla son derece önemlidir (ztrk 2005, s. 1).

Dünyada hiçbir ülke tamamiyle tüm gereksinimlerini yerine getirmede yeterli değildir. Bu sebeple ihtiyaç açığını en aza indirmesini veya ortadan kaldırmasını dış ticaret ile gerçekleştirilebilmektedir (Seyidoğlu 2001, s. 13). Dış ticaret bir ülkenin gelişmişliğini anlamamızla beraber aynı zamanda kazanç durumlarının önemli bir bölümünü de içinde bulundurmaktadır ve bir ülkenin refah durumunu iyileştirmede kritik bir rol almaktadır (Kara 2012, s. 34). Dış ticaret kapsamlı olarak ele alındığında sadece ekonomi alanına bağlı bir kavram olarak kalmamaktadır. Uluslararası ticaret, kültürel devinimi, siyaseti ve sosyal yaşamı doğrudan veya dolaylı olarak içine almaktadır. Bu sebeple, refaha ulaşmak, işsizlik, büyüme gibi unsurlar dış ticaret aracılığıyla yönetilmektedir (Argın ve Bakkalcı 2011, s. 5).

Uluslararası ticaret kavramı son zamanlarda dış ticaret kavramı yerine de geçmektedir. Uluslararası ticaret halkın gereksinimlerini giderebilmek için her ülke arasında değişiklik gösteren miktarlarda ürün, mal ve hizmet alışverişi ile birbirlerine bağlı halde olmaktadır (Melemen 2008, s. 3).

Dış ticaret öncelikli olarak insan ihtiyaçlarının karşılanması ve tatmin edilmesi yönünden ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca devlet ve dünya ekonomileriyle ülkelerdeki sosyal, siyasi ve askeri oluşuma da direkt olarak etki etmektedir. Dış ticaret ülkeler için öncelikli olarak bir gelir ve döviz kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Ertek 2005).

Endüstrileşme, gelişen ve gelişmekte olan ulaşım yolları, çok uluslu şirketlerin artması ve yaygınlaşması, globalleşme, dış kaynak kullanımına bağımlılığın artması ve bu sebeple dış kaynak kullanımının artması dış ticaret modeli üzerinde çok büyük ve direkt olarak bağlantılı bir etkiye sahiptir. Globalleşmenin hayat bulması ve devamını getirebilmesi için dış ticaretin arttırılması çok büyük bir önem arz etmektedir. Dış ticaret olmadan devletler, kendi sınırları içerisinde üretilen ürün ve hizmetlere bağlı kalmak durumunda olacaklardır (Kozak ve Sporek 2014, ss. 12-14; Johnson 1977, ss. 23- 25).

Dış ticaret ile beraber devletler kendi ürettikleri ve avantaj sahibi oldukları ürünlerde uzmanlaşmaya ve maliyetlerini düşürmeye başlamaktadırlar. Bu şekilde işgücünü ve zamanı en verimli şekilde kullanabilmektedirler. Ölçek ekonomileri oluşmakta ve belirli

ürünler hakkında oluşan bilgi ve birikim ile yeni ürünler ve buluşlar ortaya çıkarmaktadırlar (Tomanbay 2001, s. 15).

Dış ticaret sayesinde devlet maliyeti yüksek olarak ürettiği bir ürünü yurtdışında daha düşük maliyetli olarak üretme imkânı olduğu devletlerden ithal edebilmektedir, bununla birlikte devlet eğer bir ürün üretiminde talep fazlası oluşturduysa bunu da yurtdışına ihraç edebilmektedir. Bu şekilde devlet ekonomisi minimum zarara uğramakta ve gelişmektedir (Utkulu 2008, s. 5).

Devletlerin, ekonomik olarak güçlü olmaları, denge ve istikrar oluşturmaları, üretime entegre olmaları ve iç piyasadaki fiyat, faiz gibi risklerin kontrollü kalması için elverişli ortam oluşturmaları, onların dış ticaret yetkinlikleri ile yakından ilişkilidir. Çünkü dış ticaret sadece kaynak alışverişi değil bununla birlikte yabancı para akışı ve iç üreticinin rekabet yetkinliğinin arttırılması anlamına da gelmektedir. Ayrıca, dış ticaret ilişkileri, şirketler ve devletler arasında oluşan diğer kontratlarında önünü açmakta, iletişimi ve etkileşimi arttırmaktadır. Bu sebepten ötürü dış ticaretin siyasi bir etken olduğunu da söylemek lazımdır. Bütün bu sebepler ülkeleri doğru dış ticaret yöntem ve politikaları oluşturmaya ve doğru planlamalar yapmaya sürüklemektedir. İktisadi kalkınma, hazine gelirini arttırmak, cari açığın önlenmesi ve azalması, yurt içi fiyat denge ve istikrarının korunması, ülke endüstrisini dış rekabetten koruma, iç pazardaki aksaklıkların önlenmesi ve azalması, uluslararası ilişkilerin iyileştirilmesi ve arttırılması, sosyal faktörler, dış ticarete monopol gücünden (tekellilikten) nemalanmak ülkelerin dış politika oluşturma hedefleri arasında yer alan diğer önemli etkenlerdir (Gayıpov 2013, s. 6).

Dış ticaret aynı zamanda ithalat ve ihracat aracılığıyla ülkelerin birçok alanda birbirleriyle etkileşimlerini de arttırmaktadır. Ülkeler arası gerçekleşen ticaret ile beraber hem birbirlerinin eğlence tarzından hem de kültür, tüketim, örf ve adetleri gibi birçok alanda bağların oluşması ve gelişmesinde oldukça önemli bir faktördür (Zübeyir 2018, s. 8). Ülkelere büyük oranda gelir getiren ve ülkelerin endüstrileşme derecesinin tespit edilmesinde önemli bir role sahip olan dış ticaret; ihtiyaç duyulan ürün ve hizmetlerin temin edilmesinin kolaylaştırılması amacıyla toplumların, bununla birlikte ülke vatandaşlarının da refah düzeyini iyileştirmede ve geliştirmede önem oluşturan büyük bir

etkendir (Köksal 2016, s. 2). Ülkeler kendi aralarında oluşan ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörlerle birbirlerine karşılıklı olarak bağımlılık içerisindeyler. Kendilerinde bulunmayan, üretilmeyen veya verimli olarak üretilmeyen ürün, hizmet ve üretim etkenlerini ithal ederken, kendilerinde üretilen ürün, hizmet ve üretim etkenlerini ihraç etmektedirler. Bu ticaretle beraber ülkeler birbirlerine karşılıklı olarak giderek bağımlı duruma gelmektedir (Karluk 1998, s. 1).

Genel olarak dış ticaret, ekonomik olarak kalkınma ve ulusal yaşam kalitesinin artırılması bakımından büyük bir önem teşkil etmektedir. Ülkeler ihracat ile dış borçlarının ödenmesi ve ekonomik kalkınmaları için gerekli döviz getirisini gerçekleştirirken, ithalat ile ekonomik kalkınma için gerekli olan ara ve yatırım ürünlerini temin etme fırsatı yakalarlar (Arslan 2014, s. 1).

2.3 DIŞ TİCARET İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İthalat: Bir ürünün ya da malın ithalat mevzuatı ve gümrük mevzuatında yer alan kurallara uygun bir biçimde ülkeye getirilmesi karşılığında Kambiyo Mevzuatı kapsamında dövizin yurtdışına çıkarılmasıdır (Karacan 2010, s. 25).

İthalat bir ülkenin diğer ülkelerden hizmet veya ürün satın alması, temin etmesi olarak tanımlanabilecektir. İthalat yardımıyla iç piyasada değerlendirilmek ve kullanılmak üzere yatırım hizmetleri veya ara ürünler temin edilmektedir. Bu süreç iç üretime katkı sağlayan, gelişmesine yol açan ve destekleyen bir yöntem olarak düşünülebilir. Fakat olması gerekenden fazla ithalat bir açık oluşturduğu ve ekonominin de fonksiyonelliğini kaybetmesine yol açtığı bir göstergesi olabilir. İthalatın ihracat ile bir denge içinde olmaması, ülkenin parasının durmadan dışarıya akması, kredi riski, enflasyon gibi riskleri de beraberinde getirirken bazı durumlarda güvenlik konusunda tehditlere dahi dönüşebilecektir. Fakat yerinde ve kararında gerçekleştirilen ithalat ile ülkeler arasında ürün ve hizmet alışverişi sağlanırken bununla birlikte iş birliği gerçekleştirme ve politika oluşturma durumları da mümkün hale gelmektedir. Hatta, ithalat yapılması, ülkelerin belirli bir kalite standartları oluşturmaya da fırsat tanıyan bir durumdur (Kara 2012, s. 35).

İthalatçı: İthalat yönetmeliğinde belirtilen ticaret yapabilme koşullarını sağlayan Kambiyo Mevzuatı kapsamında dövizin yurtdışına çıkarılmasını gerçekleştiren kişiler ise ithalatçılardır (Karacan 2010, s. 25).

İhracat: İhracat Yönetmeliği madde (4), (d) fıkrasına göre İhracat “Bir ürünün, yürürlükteki ihracat yönetmeliği ile gümrük yönetmeliğine uygun şekilde Türkiye serbest bölgeleri ya da gümrük bölgesi dışarısına çıkarılmasını veyahut Müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek diğer çıkış ve işlemleri” anlamına gelmektedir (İhracat Yönetmeliği/Md 4).

Bir ürünün, gümrük yönetmeliğine ve ihracat yönetmeliğine uygun bir biçimde Türkiye gümrük bölgesi ya da serbest bölgelerin dışarısına çıkarılması ya da Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından kabul görülen sair işlem ve çıkışlardır (Kaya ve Topbaş 2012, s. 3). Esasen yurt içerisinde üretilen bir ürünün yurt dışına satılması anlamına gelen ihracat, ülkeye gelir getirmesi ve döviz getirisinin artırılması bakımından oldukça önemlidir (Yılmaz ve Özken 2016, s. 11).

İhracatçı: İhracat yönetmeliğinde belirtilen ticaret yapabilme koşullarını sağlayan ve ihracatını yapacağı ürünü ait olduğu ihracatçılar birliğine üye olan, geçerli olan Gümrük Mevzuatına ve anlaşma şartlarına göre ürünü yurt dışına satışını gerçekleştiren ve karşılığında yürürlükte olan Kambiyo Mevzuatı kapsamında döviz ya da ayni(mal) olarak ülkeye girişini sağlayan kişiler ise ihracatçıdır (Karacan 2010, s. 25).

Dış Ticaret Dengesi: Bir yıl içerisinde bir ülkede gerçekleştirilen ihracat toplamı ile ithalat toplamının karşılaştırılması durumudur. Yurtiçinde yaşayan vatandaşların yurtdışında yaşayanlara sattıkları ürünlerin değeri (ürün ihracatı) ile yurtiçinde yaşayan vatandaşların yurtdışında yaşayanlardan satın aldıkların ürünlerin değeri (ürün ithalatı) arasındaki miktarın eşitliğine dış ticaret dengesi denir (Eğilmez ve Kumcu 2004, s. 246). En geniş anlamıyla ifade etmek gerekirse dış ticaret dengesi, bir devletin döviz gelirini arttırması için yurtdışına sattığı ürünlerden elde ettiği döviz gelirleri ile döviz ödeyerek yurtdışından satın aldığı ürünler için gerçekleştirdiği döviz ödemeleri arasındaki miktar olarak tanımlanabilmektedir. Ürün ithalatı ve ürün ihracatı arasındaki eşitlik durumunda

ise dış ticaret dengesi ortaya çıkmış olmaktadır. Tersi bir durum söz konusu olduğunda ise dış ticaret dengesizliğine sebep olmaktadır (Akbulut 2014, s. 5). Bir başka şekilde ifade etmek gerekirse, dış ticaret dengesi ülke ekonominin ne ürettiği (yurt içi hasıla) ile yurt içi kullanıma ne kadar harcadığı (emme kapasitesi) arasındaki fark durumu olarak değerlendirilmektedir (Altıntaş ve Çetin 2008, s. 34).

Dış Ticaret Hacmi: Belirli bir periyotta bir ülkede gerçekleştirilen ithalat ve ihracat değerlerinin toplamıdır.

Dış Ticaret Fazlası: Bir ülkede herhangi bir periyotta içinde ihracatının ithalatından fazla olmasıdır. Diğer bir şekilde dışarıya sattığı mal ve ürünün dış alımdan fazla olması halinde o ülkede dış ticaret fazlası mevcuttur.

Dış Ticaret Açığı: Dış ticaret fazlasının tam zıttı durumundadır. Yani bir ülkede herhangi bir periyotta ithalatın ihracattan fazla olmasıdır. Bir ülkenin diğer ülkelerle olan dış alımının dış satımından fazla olmasıdır. Dış ticaret açığı ya borçlardan ya da diğer gelirlerden karşılanmaktadır (Kaya ve Topbaş 2012, s. 3).

İhracat olarak ülkeye girişi sağlanan dövizin ithalat olarak ülkeden çıkışı gerçekleşen dövizden daha az olması durumuyla açıklanır. Ülke bazlı olarak incelediğimizde gelişmiş olan devletlerde pek fazla dış ticaret açığı durumu gerçekleşmezken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde dış ticaret açığı daha az rastlanılan bir durumdur.

İhracata bağlı olarak ekonomi içerisinde bulunan döviz miktarının ithalat sebebiyle ekonomiden çıkan döviz miktarından daha az olması durumunda dış ticaret açığı oluşmaktadır. Ülkeler incelendiğinde gelişmemiş devletlerin dış ticaret açığının bir hayli fazla olduğu gözlemlenirken gelişmiş ülkelerde ise dış ticaret açığına pek fazla rastlanılmadığı görülecektir. Nispi dış ticaret açığı kavramı ise; dış ticaret açığı oluşan bir ülke ekonomisindeki toplam dış ticaret hacmi değerlendirilerek ulaşılan oranlama sonucunda ölçülebilmektedir. İthalat ve ihracat miktarları 200 milyar dolar olarak oluşan bir ülke ekonomisinde dış ticaret açığının 50 milyar dolar olarak oluşması durumunda nispi dış ticaret açığının yüzde 25 olduğu görülecektir. Dengeli bir biçimde dış ticaret

açığı oluşan ülkelerde ihracatlarının ithalatlarla aynı düzeyde gelişmesi halinde dış ticaret açığı aynı miktarda kalırken nispi dış ticaret açığı oranı ise azalacaktır (kszler 2019, s. 52).

Dış Ticaret Haddi: Bir devletin dış ticarete rekabet hacmini ve gücünü gösteren en belirleyici durumlardan biridir. Bir devletin dış ticaretten elde ettiğı kazancın hesaplamasında kullanılan bir ölçü şeklidir. İhracat gelirlerinin yapılan ithalat giderlerine oranı dış ticaret haddini gösterir. Zaman içerisinde gerçekleşen ekonomik değişimleri sayısal olarak açıklayan dış ticaret haddi, 100 değerine göre hesaplanır. Hesabı gerçekleştirilen ve yılın sonunda dış ticaret haddi 100’n üstünde ise o ülke için olumlu bir dış ticaret durumu söz konusudur. Eğer hesaplamalar sonucunda dış ticaret haddi 100’n altında ise ülke için olumsuz bir dış ticaret durumu söz konusudur. Bu şekilde dış ticaret haddi devletin yıl içerisinde gerçekleştirdiği dış ticaret performansını görmek bakımından oldukça önemlidir. Dış ticaret hadleri, devletin ekonomisinin dış ticaretten karlı çıkıp çıkmadığının anlaşılmasında ciddi bir öneme sahiptir (Hepaktan 2009, s. 182).

2.4 Dış TİCARETİN GELİşİM TARİHİ

Gün geçtikçe, insanoğlunun ihtiyaçlarının ve taleplerinin çoğalması ve üretilen ürünlere pazar bulma isteği, teknolojik gelişmeler ile beraber bilimsel ve coğrafi keşifleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler durumunda ülkeler karşılıklı olarak ticaret yapmaya başlamışlardır. lkeler, kendilerinin üretemedikleri bir takım hizmet ve malları diğer ülkelerden satın alarak ve kendilerinin üretilen diğer ülkelerin üretemedikleri hizmet ve malları da o ülkelere satma yoluna gitmişler ve böylece “dış ticaret” kavramı ortaya çıkmıştır (Karaş 2018, s. 5).

Ticaretin karşılaşılan ilk izlerine, M.Ö. 1960 yıllarında Mezopotamya’da bulunan Asurlular tarafından Anadolu’ya gerçekleştirilen ticaret hareketlerinde görülmektedir. Anadolu’da o yıllarda yerleşik düzende bulunan Hattiler ile ticaret bağlantıları kurulmuştur. Hattiler ve Asurlular arasında gerçekleşen bu ticaret Anadolu’ya yazının getirilmesini de sağlamıştır. Anadolu için tarih dönemleri bu olay ile başlamaktadır.

Ticaret ise altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin yanı sıra elbise için kumaşlar, kalay, keçi kılı gibi ürünler ile gerçekleşmekteydi (Kıvılcım 2013, s. 221).

Baharat ve İpek yolu ile beraber doğudaki devletler batıdaki devletlere ipek, altın, gümüş gibi değerli ürünlerin yanı sıra baharat, porselen gibi ürünlerini de göndererek ticaret gerçekleştirmişlerdir. Aynı zamanda Portekiz ve İspanya gibi devletlerin öncülüğünde gerçekleşen coğrafi keşifler sağlanmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen bu keşiflerle beraber sömürgecilik faaliyetleri de başlamıştır. Keşiflerle beraber devletler keşfettikleri yerlerin hammaddelerini kullanmış ve yerli halk ile de ticaret hareketleri gerçekleştirmeye başlamışlardır.

18. yy.' da sanayi devriminin ortaya çıkması ile beraber üretimde makineleşme süreci başlamıştır. Makineleşme süreci ile beraber daha düşük maliyette ve daha hızlı üretim gerçekleştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte devletler hammadde gereksinimlerinin artmasıyla arayışa girmişlerdir. Sömürgecilik faaliyetleri ise daha fazla artmıştır. Devletler içerisinde dönem dönem oluşan çıkar çatışmaları, bloklaşmalara neden olan sömürgecilik durumu sonucunda 1.Dünya savaşının patlak vermesine sebep olmuştur (Balcı ve Göcen 2017, ss. 11-12).

İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ülkelerin karşılaştıkları problemleri çözmek için global anlamda oluşturulan çok taraflı uluslararası ittifak ve anlaşmaların, uluslararası kurum ve kuruluşların ve örgütlerin, dünya ticaretinin ilerlemesi ve gelişmesinde ciddi katkıları ve yararları olmuştur. Bu bağlamda, 1944 yılında *Bretton Woods* Konferansı gerçekleştirilmiştir. *Bretton Woods* Konferansı, savaş sebebiyle zarar gören ve geri giden dış ticaretin ve bu sebeple azalan refahın bundan sonra nasıl gelişeceğini ve artacağını görüşüldüğü bir konferans olup, ana temasını, dış ticaretin geliştirilmesi, arttırılması ve refah için yapılacaklar oluşturmaktadır (Küçükaksoy 2010, s. 136). Bu müzakereler neticesinde, ülkelerin korumacı düzenleri dış ticaret politika ve yöntemlerinden vazgeçerek dış ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki adımların atılabilmesi için bazı uluslararası kuruluş ve organizasyonların kurulması konusunda fikir birliğine ulaşmışlardır. Bu organizasyonlar, Uluslararası Para Fonu (IMF) daha sonra Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne dönüştürülecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel

Anlaşması (GATT) ve günümüzdeki adı Dünya Bankası (WB) olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)' dir. (Karaş 2018, s. 8).

IMF'in kuruluş sebebi, uluslararası ticaretin istikrarlı ve dengeli gelişmesini ve büyümesini sağlamak, rekabetçi devalüasyonları engellemek, döviz kurlarına denge ve istikrar kazandırmak, çok taraflı ödemeler modelinin kurulmasına ve dünya ticaretinin gelişmesini zarara uğratan kambiyo sınırlamalarını gidermek ve ödemeler dengesindeki istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak için fon kaynaklarından üye ülkelere yardımcı olmaktır. IBRD'nin hedefi ise savaşın ardından dünya ekonomilerinde meydana gelen gerilemenin ve oluşan bozulmaların giderilmesine katkı sağlamaktır. 1948 yılında global ticaretin gelişmesi sebebiyle gümrük tarifelerinin düşürülmesi, dış ticaretteki ithalat sınırlandırmalarının ve kotaların kaldırılması sebebiyle GATT kurulmuştur (Akgüç 2013, s. 2).

Gün geçtikçe hızlı bir artışa ulaşan globalleşme sebebiyle sadece sanayi ürünleri üzerindeki dünya ticaretini yaygınlaştırma amacıyla kurulan GATT yerine 1 Ocak 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur. WTO, sanayi ürünlerinin yanı sıra tekstil, tarım ve hizmet akımlarının yaygınlaştırılması ile fikri mülkiyet paylarını da düzenleyen bir kuruluştur (Seyidoğlu 2003, s. 190). WTO, dünya ticaretini yaygınlaştırması hedefiyle bu hedefin önünde problem teşkil eden her türlü kısıtlama, sınırlandırma ve yasaklamayı kaldırmayı amaçlamaktadır. Bunların dışında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel ekonomik dayanışma da dünya ticaretinin yaygınlaştırılması yönünde önemli bir yardımda bulunmuşlardır. Tüm bu etkiler globalleşmenin etkisiyle ortaya çıkmış ve dış ticaretin yayılmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1980'li yıllar itibariyle çok uluslu firmaların sayılarındaki artış, rekabet pazarının kızışmasıyla beraber, aynı zamanda teknolojik gelişmelerle birlikte dış ticaret hacmi büyük bir ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllardan sonra uluslararası kurum ve kuruluşların yanı sıra NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi) gibi serbest ticaret anlaşmaları gerçekleştiren devletler arasında tarife kısıtlamaları ortadan kaldırılmış ve ticaret önemli bir yere sahip olmuştur (Balcı ve Göcen 2017). Günümüzde ise

teknolojinin öneminin artmasıyla teknoloji transferleri, teknoloji yatırımları ve AR-GE çalışmaları ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini güçlendirmiştir.

2.5 DIŞ TİCARET YAPMA NEDENLERİ

Esas olarak, devletler arasında gerçekleşen ticaret iki unsura dayanır. Birinci türdeki ekonomik hareketlerde alıcı devlet ürünü ya üretemiyordur ya da elinde yeteri kadar olmadığından başka devletlerden temin etme zorunda kalmaktadır. İkinci türdeki hareketlerde ise alıcı devlet ürün ya da hizmeti üretme kabiliyetine sahip olduğu halde yine de bu ürünleri ithal etmeyi tercih etmektedir.

Bazı ülkelerde belli ürünlerin yerli üretimi yurt içi ihtiyacı karşılayacak kadar olamamakta ve bazen hiç yapılamamakta veya yapılmamaktadır. Bazılarında ise tam tersine bir durum oluşmaktadır, ülkenin üretimi ülke ihtiyaçlarının çok üstünde yapılmaktadır. Böyle bir durumu oluşturan yerli üretim açığı olan ülkeler açısından iç arzı karşılamanın yolu, dış ticaret fazlası olan ülkelere yapılacak ithalattır.

Ülkelerin dış ticaret yapmalarının bir sebebi aynı endüstri içinde icraat gösterse de başka üreticiler aracılığıyla üretilen ürünler arasındaki kullanım, görünüş ve yapılaş açısından değişiklikler olmasıdır. Hatta uluslararası gelir ve zevk farklılıkları da ticarete önemli yer oluşturmaktadır. Dış ticarete bir başka önemli bir durum ise ürünlerin çeşitli ülkelere üretilmesine rağmen kalitelerinde değişiklik gösteren farklılıklardır. Tüketicilerin bu türde kalitedeki ürünler bakımından hangi ülkenin ürünü tercih edecekleri bu ürünlerin fiyatlarına bağlıdır (Seyidoğlu 2001, s. 24).

Devletler belli başlı nedenlerden ötürü dış ticaret yapmaktadırlar. Bunların makro düzeyde tesirleri üretim koşullarında çeşitlilik, düşen maliyetler ve zevklerin değişkenliği olarak sıralanabilmektedir. Mikro düzeydeki tesirleri ise rekabetçi iç pazar yapısı oluşturma, ölçek ekonomisi gerçekleştirilmesi olarak sıralanabilmektedir. Devletler farklı ürünleri üretme bakımından avantaj ve üstünlük sahibi olabilmektedirler. Üretimi bol gerçekleşen ürünler üstünde uzmanlaşma oluşacaktır (Parasız 2003, s. 499).

Bir devlet bir ürün ışığında değerlendirildiğinde sınırlı kaynaklara sahipse o ürünün üretimi için artan maliyete göz yummak durumundadır. Hâlbuki kaynakları zengin olan bir devletten bu ihracatı gerçekleştirdiği varsayıldığında ise fırsat maliyeti düşürecektir (Utkulu 2008, s. 4).

Dış ticaretin en önemli ve en belirleyici nedenlerinden biri de maliyetleri düşürme etkisidir. Büyük ölçekte yapılan üretim ile beraber, üretim için kullanılan faktörlere birim başına gerçekleştirilen fiyat ödemeleri düştükçe maliyetler azalacaktır.

Dış ticaretin bir başka nedeni ise devletlerde bulunan mevcut zevklerin değişkenliğidir. İki devlet ele alınıp karşılaştırıldığında bir devletin vatandaşları, kendi üretiminde az paya sahip oldukları ürünler yerine diğer devletlerdeki üretimi fazla olan ürünleri tercih ederlerse bu yönde devletler arasında ticaret gerçekleşmektedir (Parasız 2003, s. 499).

Dış ticaret dünya düzeyinde iş bölümü, bilgi birikimi ve uzmanlaşmayı sağlamaktadır. Bazı devletler bol miktarda yeraltı kaynaklarına sahipken diğer devletler ise gelişmiş insan gücüne sahiptir. Bu konjonktürde hammadde bir ülkeden diğer ülkeye gönderilir ve ürün son halini alarak tekrar geldiği ülkeye geri gönderilir. Bu şekilde dış ticaret iş bölümü, bilgi birikim ve uzmanlaşmayı sağlayarak bütün ülkelerin yaşam kalitesine katkıda bulunur (İsmail 2019, s. 18). İş bölümü yardımıyla, üretken olmayan üretim sahaları kaldırılarak kaynak israfı minimuma indirilir ya da tamamen ortadan kaldırılır. Başka bir şekilde açıklamak gerekirse kaynaklar en verimli geri dönüşü temin eden sahalara kanallı edilerek fayda en yüksek seviyede temin edilir. Bu şekilde dış ticaret aracılığıyla uluslararası seviyede kaynakların rasyonel dağıtımı ve kullanımı sağlanmış olur (İsmail 2019, s. 19).

Dış ticaret devletlerin ekonomik olarak kalkınmasına ve refaha ulaşmasına katkıda bulunur. Sermaye ürünlerinin ithal edilmesi neticesinde, devlet ekonomisinin üretim gücü artar; sanayi, tarım ve hizmetler gibi tüm alanlarda üretim artışı sağlanmış olur (İsmail 2019, s. 19). İthalat aracılığıyla yeni ve daha yüksek kaliteli ürün ve hizmetlere erişimin sağlanabilmesi aracılığıyla kişilerin refah düzeylerinde artış sağlanır. Dış ticaret insanların daha iyi tüketim fırsatları bulmasına katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde

bütün tüketicilerin daha çok tür ve çeşitlilikte ürüne ulaşabilmesini ve bu ürünler arasında en kaliteli tercihleri yapabilmesini sağlamış olur. Dış ticaret olabildiğince rekabetçi bir pazar oluşturarak ihracatçı devletler bakımından ürün ve hizmet kalitesinin en yüksek oranda tutulmasını sağlar. Bu şekilde yüksek kaliteli ve standart sağlanmış ürün ve hizmetler üretilir (İsmail 2019, s. 19).

3. ÇİN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

3.1 ÇİN EKONOMİSİNİN VE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

3.1.1 Çin Ekonomisinin Yapısal Değişimi

Çin komünist devriminin sonucu olarak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonraki yaklaşık 30 yıl, Çin'in kendini dünyadan soyutladığı bir süre olmuştur. Devlet bu yıllarda diğer devletlerle kısıtlı dış ticaret ve yabancı yatırımları içeren, “kendi kendine yeterlilik politikasını” uygulamıştır. Bu dönemde komünist ekonomik sisteme; yetersiz bir iç piyasa yapısı ve etkin olmayan bir bürokratik sistem uygulatılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Çin'de sahip olunan fazla işgücüne kıyasla büyük oranda sermaye yetersizliği ve bunun yanı sıra endüstrileşmiş dünya ile kıyaslandığında önemli derecede geri kalmış bir üretim teknolojisinin olduğu görülmektedir. Bu şartların olumlu yönde değişmesi için Çin devleti merkezi planlı yapıdan, serbest piyasa ekonomisine aşamalı olarak dönüştürmeyi amaçlayan ekonomik reformlar geliştirmiştir ve bu ekonomik reformların yardımıyla Çin devleti hızlı bir büyüme ve gelişme performansı göstermiştir (Öztürk ve Sözdemir 2006, s. 62).

Çin Halk Cumhuriyeti reform döneminin başlama tarihi 1980'li yıllarda, dengeli büyüme rakamları ile dünyanın ilgi odağı haline gelip, serbest piyasa ekonomisini sahiplenmesinin sonucu olarak yabancı sermayenin dikkatini çekmiştir. 2000'li yıllarda ise 20 sene önce uygulamaya koyduğu reformlarının olumlu geri dönüşlerini toplamaya başladığı zaman olmuş ve globalleşme sürecine dahil olmasının örneği olan 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden Çin'in ekonomik büyümesi ve ihracatı daha da artmıştır. Bugün ise, dünyanın ekonomik olarak süper gücü konumuna ulaşmıştır. Bunun da ana etkeni reform süreci olarak bilinmektedir.

Çin ekonomisini dışa kapalı biçimden üretken ve dışa açık hale getirmeye çalışan Deng Xiaoping (pragmatist otoriter), Çin'de ekonomik başarıların bayrak tutan ismi olmuştur. 1978 yılında iktidara gelen Deng Xiaoping uygulamaya koyduğu ‘siyah ve beyaz kedi’ teorisi (siyah ya da beyaz fark etmez, eğer kedi fareyi yakalayabiliyorsa iyi kedir) iktisat

stratejilerinin temelini oluşturmaktadır (Karaca 2008, s. 26). Deng'in ölümünden sonra Devlet Başkanlığı görevini devralan Jiang, Deng'i aratmamış, Çin ekonomisinin gelişim sürecine önemli katkılar sağlayarak 'üç temsil' kavramını ortaya atmıştır. Buna göre; birincisi, sosyal üretim güçlerini (yatırımcıları ve profesyonel kadroları) parti üyeliğine almak, ikincisi, Çin kültürünün muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi, son olarak Çin Komünist Partisi'nin belli bir kısmı değil, tüm halkın kucaklanması öngörülmekteydi (Zenginoğlu 2011, s. 4).

Çin'in 1978 yılından sonra uygulamaya koyduğu 'Sosyalist Piyasa Ekonomisi' adından da anlaşıldığı gibi komünist yönetimin bir parçası olup, serbest piyasa ekonomisine de göndermede bulunan reformist bir sistemdir. Çin'in uygulamaya koyduğu bu ekonomi sistemi devlet kontrolünün daha fazla olduğu ve kapitalist modelin bir parçası olarak görülen liberal sisteme adapte olan karma bir sistemdir.

Dünya üzerinde nadiren rastlanılan bir değişimi ve ekonomik gelişimi oluşturan bu reformun birçok önemli noktası olup, planlı ve programlı bir çalışmanın ürünüdür. Kurumsal değişimi gösteren bu ekonomi reformunun iki farklı püf noktası bulunmaktadır. Birincisi; dış piyasalar olan açılım, ikincisi ise kaynak ayırımında ortaya konulan başarıdır (Garnaut 2001, s. 21).

1960'lı yılların yarısına gelindiğinde Çin'de merkezi planlı ekonomi sistemi Çin ekonomisini yavaşlatmış, 1966-1976 yılları arasında ise ekonomisi gerilemiştir. Bu sebeple, 1976 yılından başlayarak Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş için siyasal faaliyetleri uygulamaya konulmuştur. Bu yıllarda gerçekleştirilen reformların ve değişimlerin anayasal zemini hazırlanmıştır. Anayasada, 1982 yılından başlayarak ekonomide uygulanan reformların ihtiyaçların karşılanması amacıyla 1988, 1993, 1999 ve 2003 yıllarında değişiklikler yürürlüğe konularak ekonomik reformların siyasal temelleri sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu regülasyonlarla birlikte özel girişim ve yabancı sermayeli kuruluşların, ortaklı şirketlerin ve özel sektörün önü açılmıştır. 1978'lere kadar ekonomide devlet firmalarının ağırlığı söz konusuysa, daha sonra yerel iktidarın kontrolünde özel girişimciler ve yabancı sermayeli kuruluşlar ile ortaklı şirketler ön plana çıkmaya başlamıştır. Kamunun ekonomideki etkisinin azalması özelleştirme ile

değil, özel sektörün kamuya göre daha hızlı büyümesiyle ortaya çıkmıştır (Kızıltan 2003, s. 54).

Aralık 1978’de 11. Çin Komünist Partisi Kongresi gerçekleştirilmiştir ve bu kongrede 1978 yılı Çin ekonomik gelişiminin başladığı yıl olarak tarihte kabul görmüştür. Bu yıllarda, parti başkanı olan Deng Xiaoping liderliğinde Çin için yeni sayılabilecek birçok farklı reformlar ekonomide uygulanmaya başlanmıştır. Çin’de planlı ekonomi özelinde uygulanan ekonomik değişim programının bu ülkede kıtlıkları engelleyememesi ve diğer uzak doğu devletlerinin yürüttükleri piyasa ekonomisinin iyi sonuçlar doğurması, bu reformların en önemli sebepleri arasında bulunmaktadır (Saraçoğlu ve Duran 2008, s. 95). Bu sebepler doğrultusunda dış pazara açılma stratejisiyle planlı ekonomiden kademeli olarak piyasa ekonomisine adım atmayı uygulamıştır. Aynı tarihlerde 1978-1985 yılları arasında yürürlüğe konacak şekilde dört ayrı çağdaşlaşma programı kabul etmiştir. Bu program ile sanayi, bilim, teknoloji, tarım ve savunma konularında çağdaş şartlara ulaşmak hedeflenmiştir. Bununla beraber, 1990 yılından itibaren tüm pazarlarda etkili olmaya başlayan serbest piyasa şartları ve serbestçe belirlenen fiyatlar, Çin’de işçi maaşlarının düşük olması, ithalat vergilerinin azaltılması, kotaların kaldırılması, Çin’in benimsediği dışa açık ekonomik sistemde oluşturulan ekonomik değerlerin vergilendirilmesi ve denetlenmesi, artan dış ticaret hacmi sebebiyle reformlara uygun bir kamu sisteminin geliştirilmesine gereksinim duyulmuştur. Ayrıca, 1971 yılından sonra Birleşmiş Milletlerin kalıcı üyesi olan Çin, 1986 yılından sonra Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması’na (GATT) üye olabilmek için başvuruda bulunmuş, 1980 yılında kurucusu olduğu IMF ‘ye tekrar üye olarak bu kurumdan mali ve teknik yardım almaya başlamıştır. 1982 yılında Çin’ de çalışmaya başlayan Dünya Bankası, proje yatırımı ve teknik yardımın dışında, araştırma ve danışmalık aracılığıyla Çin ekonomisine önemli katkılarda bulunmuştur. Çin’de 1981 yılında Dünya Bankasınca desteklenen proje fonlarının ödenmesini denetlemek sebebiyle Çin yatırım bankası kurulmuştur. Bu banka 1981-2002 yıllarında çeşitli sektörlerdeki 240’dan fazla projeyi desteklemek üzere Çin’e 36 milyar dolar borç ve kredi sağlamıştır (*The World Bank* 2004, ss. 55-113; Sezen 2007, ss. 31-32).

Çin'e aktarılan bu kaynaklar içerisinde banka kredileri oranı düşükken, bu yıllarda dünya bankasından en fazla kaynak kullanan devlet olmuştur. Çin, ekonomisinin gelişmekte olduğu bu süreçte dünya bankası ile ilişkilerini gayet düzgün bir zemine oturtarak karşılıklı saygıya, eşitliğe ve diyaloga dayandırmıştır. Dünya bankasının Doğu Asya Ekonomik Mucizesi araştırmasında, bu ekonomilerin başarısının yapı taşı olarak mali ve parasal istikrar hedefleyen makro-ekonomik stratejilerin bulunduğu vurgulanmıştır (TÜSİAD 1995, s. 24). Çin ekonomisinde 1980'li yıllarda gerçekleştirilen bu ekonomik değişim programlarıyla piyasa ekonomisine dair düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır. Bu hedefle ikili ücretlendirme yöntemi takip edilmiş; Çin'de bazı ürün ve hizmetlerin fiyatları denetim altında tutulurken, diğer ürün ve hizmetlerin fiyatlarının serbest piyasa ekonomisinde tayin edilmesine uygun şartlar tanınmıştır (Saraçoğlu ve Duran 2008, s. 95).

Çin'de iç pazarı düzenlemek ve kontrol etmekle görevli kurumlar 1990'lı yıllarda kurulmaya başlanmıştır. Düzenleyici kurumlar 1990'lar süresince uygulanan yönetsel reform adımlarının meyvesidir. Bu reformun amacı, sosyalist dönemin örgütsel izlerini tamamiyle güçsüzleştirmek ve en azından temel düzeyde batı ekonomisi gibi bir örgütlemeye gitmektedir (Sezen 2009, s. 337). Sosyalist Piyasa Ekonomisine geçiş yıllarında direkt olarak planlamaya dair idare yapısı daraltılmıştır. Kırsal kesimlerde uygulanan reformlardan sonra ekonomide kentsel reformlara başlanmıştır (1985-1989). İthalat vergilerinin düşürülmesi, mülkiyet yapısının değiştirilmesi, ticari ürünlere uygulanan kısıtlamalar ve lisans engellerinin büyük ölçüde azaltılması, zorunlu ithalat ve ihracat planlarına son verilmesi, bu dönemde ki dışa açık ekonomik sistemi destekleyen faktörler olmuştur. Faydacı bir bakış açısının uygulandığı bu yıllarda, ekonomi stratejileri, somut veriler baz alınarak uygulanmış ve bütün ülke genelinde sabit bir program yerine her coğrafi bölge ve ekonomik sektör için kendi şartlarına uygun stratejiler hazırlanmıştır (Saray ve Gökdemir 2007, s. 665).

Çin'in ekonomik olarak gelişmesi 2000'li yılların başından itibaren dikkatle izlenmektedir. 21. yüzyılın başlarında Batı dünyası ekonomik bir krizle karşılaşmış, Çin ile Hindistan bu krizin büyümesini önlemek amacıyla dünya ekonomisine önemli yardımlar yaparak engel olmuşlardır (Gupta 2009, ss. 1-4). 2008 krizi esnasında Çin

büyümeye devam etmesine rağmen ihracat ve ithalatında gerilemeler yaşanmıştır. 2009 yılında Çin'in ihracatı yüzde 16, ithalatı yüzde 11,2 oranında gerilemiştir. Bu sebeple Çin, büyümesinin devamına yönelik, kriz döneminde uluslararası ortamda ve özellikle bölgesel düzeyde iş birliği içerisinde bulunmuştur. Krizin negatif etkilerini sınırlandırmak sebebiyle de iç pazarda talebi arttırma yoluna gitmiştir.

3.1.1.1 Tarım reformu

Mao devrinin ağır sanayi ataklarına rağmen 1978 yılına gelindiğinde Çin hala kırsal bir düzene sahipti. Nüfusun yüzde 71'i tarım alanında çalışıyor buna karşın tarımda verim sağlanamıyordu. O döneme kadar devletin tarım stratejisi yaratılan artı değeri sanayi alanına aktarmaktan ibaret olmuş, bu sebepten ötürü tarım sektörü çok geri kalmıştır. Hane tarımı ve göç kesinlikle yasaklanmış, çiftçiler kendilerine bir kazanç getirmeyen ülke topraklarını verimsiz bir biçimde işlemeye zorunlu halde bırakılmışlardır. Reform eylemiyle beraber hane tarımı serbest bırakılmaya başlandı. Ekilen ürün ve fiyat üzerindeki kontroller azaltılırken, devlet ürün alım fiyatları arttırılmıştı. Tarım ürünlerindeki vergiler ve çiftçilerin toprak kullanımı sebebiyle yetiştirmek zorunda oldukları asgari ürün miktarları düşürülmüştü. Çiftçilerin bu asgari miktardan fazla ürettikleri ürünlerini iç pazarlarda satmasına ve isteyenlerin başka alanlarda çalışmasına izin verilmişti. Ekilen ürünlerdeki kotaların azaltılması ile beraber verim çoğalırken ormancılık, balıkçılık gibi alanlarda gelişmişti. Bunun dışında değişik alanlarda çalışma gösteren Köy ve Kasaba İşletmeleri'nin (KKİ) kurulmasına izin verildi ki bu işletmeler Çin'in ekonomik olarak gelişiminde önemli bir rol oynaması beklenilmişti. KKİ'nin Çin Gayri Safi Milli Hasılasındaki (GSMH) payı 1990'larda yüzde 30'un üzerine çıkmıştı. 1980'lerden itibaren üretimi her yıl ortalama yüzde 20 artan KKİ, son yirmi yılda 130 milyon kişiye iş olanağı sağlamıştı (Öz 2006, s. 3).

22 Aralık 1978'de Çin devleti tarımsal potansiyelini yükseltmek amacıyla üç önemli karar almıştır. Bu kararlar:

- a. Tahıl fiyatlarının alımında yüzde 20'lik bir reel artış yapmak
- b. Devlet tarafından belirlenen sınırlama üretiminde yüzde 50'lik bir artış sağlamak

c. Tarımsal girdi fiyatlarında yaklaşık olarak yüzde 10-15'lik oranında bir düşüş sağlamak (Tokatlıoğlu 2006, s. 107).

Kırsal reformlar Çin'de fakirlikle mücadelenin en kilit anahtarı olmuşlardır. 1978'de kırsal nüfusun yüzde 30'una tekabül eden 250 milyon kişi açlık sınırı altında yaşarken bu rakam 1998'de kırsal nüfusun yüzde 4,8'ine tekabül eden 42 milyona inmiştir. Bilhassa, reformun başlangıç kısmında tarımın olmasının temel sebeplerinden biri, devlet istihdamının hemen hemen yüzde 80'ninin tarım sektörüne bağlı olması ve nüfusu çok fazla olan Çin halkının temel beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bugün Çin tarım sektörü dünyanın diğer coğrafyalarından pek de farklı olmamakta, fiyat ve ürün çeşitliliği iç piyasa aracılığıyla belirlenmektedir.

3.1.1.2 Kamu işletmelerinin çağdaşlaşması

Çin, reformlarındaki denetimli yapıya çok önem göstererek, kademe kademe ekonomide uygulanan yenilik ve geliştirme faaliyetlerini sağlam temeller üzerine oturtmayı hedeflemiştir. Bu sebeple öncelik olarak istihdam sayısının fazla olduğu tarım alanını dizayn ederek bu sektördeki gelişmeler takip edilmiş bundan sonrasında ise reformların merkezi olarak ekonomide söz sahibi olan devlet firmalarının çağdaşlaşmasına çevrilmiştir.

İlk olarak Çin, kamu firmalarındaki partizan yapıları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Mao'dan sonra Çin devlet başkanı olan Deng Xiaoping ekonomi hedeflerine ulaşabilmek ve siyasi arenadan destek alabilmek için söylediği "bazı kişiler ve bölgeler önce zenginleşsin, sonunda toplumun bütünü zenginleşecektir." sözü, komünist yönetime sahip olan Çin'in liberal ekonomik sisteme ayak uydurmasına yardımcı olmuştur. Kamu firmalarının çağdaşlaşmasına 1985-1991 yılları arasında ağırlık verilmiştir. Bu yıllardaki büyümenin yapısında, kırsal alandaki firmalar ve fazla üretilen imalat ürünlerine dair düzenleme vardır. Bunun yanı sıra kaynak paylaşımındaki etkinlik, yani üretim unsurlarının verimsiz sektörlerden verimli sektörler kaydırılması (özellikle kamudan özel sektöre) büyümede kilit rolü oynamıştır (Pingyao 2006, s. 21). Devlet kâr etmeyen kamu firmalarından vergi almazken bu kuruluşlarda çalışan yöneticilerin maaşlarını da

performansa bağlamıştır. Ayrıca, 1990’larda başlatılan yönetsel reformlar sınırları içinde başta ekonomiyi etkisi altına alan kamu firmaları olmak üzere merkezi yönetim personel kadroları en baştan ele alınmış, birleşmeler ve kaldırmalar aracılığıyla sayıları azaltılmıştır. Çin’in planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçişini amaçlayan reformların önemli bir noktası kamu personel reformudur. Personel reformu, yeni ekonomik yönetimin gerektirdiği personel modelini ve insan gücü modelini uygulamaya koymaya yöneliktir (Sezen 2009, s. 361).

3.1.1.3 Yönetimsel yetki genişliği

Çin’in ekonomik reformlar başlığı altından planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçiş döneminin önemli faktörlerinden biride yönetsel yetki genişliğidir. Yönetimsel yetki genişliği modeli ile yerel yönetimlerin kendi ekonomik etkinlikleri üzerinde yetkilerinin çoğaltılması ve dış piyasalara ve dış ticarete daha açık hale gelmesi amaçlanmıştır. Yönetimsel yetki genişliği hareketinin temel hareket noktasını yerel firmalar oluşturmaktadır. Buna dayalı izlenen temel strateji yerel yönetimlerin, yerel ekonomiyi büyütme ve yerel bölgelerde kontrolü eline alması stratejisine dayanmaktadır. 1980 yılından başlayarak yürürlüğe konan yönetsel yönetsel yetki genişliği ile yerel firmalar mali teşvikler sunulmuş, finans, fiyat, üretim, istihdam, örgütlenme gibi alanlarda bu firmalar yetkilendirilmiştir. Bunun yanı sıra, bu firmaların serbest piyasa şartlarına uygun çalışması ve yönetsel etki alanlarını artırmak üzere performans ölçme değerlendirme modeline geçilmiştir. 1990’lı yıllarda ise firmaların mülkiyet yapısının değiştirilmesi gündeme gelmiş ve ilgili yasal mevzuatlar yürürlüğe girmiştir. 1993 yılında uygulamaya alınan firmalar yasası ile ilk kez bireylere Limited şirket kurma yetkisi verilerek, Çin firmalarının ülke bünyelerinden ayrı olarak özel sektör çatısı altında faaliyet göstermesine başlanmıştır. Ayrıca firmalara tanınan ‘*Joint Venture*’ hakkı ile Çinli firmalara yabancı firmalar ile iş birliği ve ortaklık yapma hakkı tanınmıştır. 1990’lı yıllarda devlet firmalarının özelleştirme dönemi başlatılmıştır. Özelleştirmede, firmaların direk olarak yerli ya da yabancı yatırımcılara satışının yanında limited ya da anonim şirkete dönüştürme, çoğunluk hisselerinin personellere satılması gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır. (Öz 2006, s. 4).

Yönetimsel yetki genişliği sadece devlet firmalarıyla sınırlı kalmamıştır. Özel ekonomik sektörlerin yönetiminde, fiyatların serbestleştirilmesinde, yabancı sermayenin çekilmesinde, yerel yönetimlere önemli miktarda yetki aktarılmıştır. Örneğin toplam yabancı yatırımlar içinde eyaletlerce yönetilenlerin oranı 1985'te yüzde 35'ten, 1992'de yüzde 68'e yükselmiştir (Montinola diğ. 1995, s. 10).

3.1.1.4 Mali yetki genişliği

Reform döneminde mali yetki genişliğine 1980'lerde yönetimsel yetki genişliği ile beraber başlanmıştır. Mali yetki genişliğine Çin'de büyük bir ailenin aynı sofrada yemek yemesi yerine, büyük ailenin birim ailelere bölünerek ayrı ayrı sofralarda yemek yemesi anlamına gelmiştir. Merkezi yönetim, toplam geliri, önceden karara varılan rakamlara göre eyaletlerle paylaşıyordu. Aynı şekilde eyaletlerde kendi alt yapısı ile sözleşmede yer alan rakamlar oranında gelir paylaşımı yapıyordu. Bu anlaşmalar, o bölgede toplanan vergi gelirleri ile elde edilen kârlardan ne kadarının geliri üreten alt düzeydeki yönetsel birime kalacağını, ne kadarının da üst düzeydeki birime gönderileceğini belirlemekteydi. Anlaşma şartlarının eyalet yöneticileri ve Maliye Bakanlığı arasındaki pazarlığa dayalı olarak belirlendiği bu sistem, farklı bölgeler için farklı kurallarla esnek biçimde uygulanmıştır (Sezen 2007, s. 38).

1980-1994 yılları arasında yürürlüğe konan bu model vilayetlere merkezden zorunlu hedefler konulmayarak, vilayetlerin ve yerel yönetimlerin kendi bütçe ve ekonomik koşullarına göre kendi planlarını oluşturmaları ve özerkliklerini artırmalarına yönelik imkân tanınmıştır. 1994'te yapılan vergi reformu ile yerel ve ulusal vergiler arasında net bir ayırım uygulanarak, yerel ve ulusal vergi büroları oluşturulmuş ve katma değer vergisi (KDV) yürürlüğe girmiştir (Cao diğ. 1999, s. 116).

Modelin daha sadeleştirilmesi amacıyla vergi sayıları 32'den 18'e indirilmiştir. Merkezi yönetim, ana hedef olarak diplomatik ilişkiler, ulusal savunma, merkezi projeler ile ilgilenirken yerel yönetimler ise kendi kurumlarının bütçelerinden ve kendi coğrafyasındaki sosyal ve ekonomik kalkınmadan sorumludur. Vergiler yerel yönetim vergileri, merkezi yönetim vergileri ve merkezle yerel yönetimler arasında paylaşılan

vergiler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Merkezi vergiler milli menfaatleri korumak için zaruri olan, paylaşılan vergiler ise direkt olarak ekonomik kalkınma ile ilgili vergilerdir. Bununla beraber merkezi yönetim, vergi gelirlerinin bir kısmını, yerel düzeydeki KDV ve tüketim vergisinin büyüklüğüne göre yerel yönetimlere aktarmaktadır (Sezen 2007, s. 39).

3.1.1.5 Bankacılık reformu

Çin’de ekonomik ilerleme ve reformlar öncesinde daha çok yönetsel olarak söz sahibi olan bir bankacılık modeli bulunmaktaydı. Devlet eliyle bankacılık işlemlerine Çin Halk Bankası sahipti. Devlet tarafından işletilen bu banka hem merkezi konularda (Merkez Bankası) hem de diğer banka hareketlerini; iç ve dış krediler, tarım kredileri mevduat hesapları vb. faaliyetleri sürdürürdü ve vatandaşların tasarruflarını da kapsardı. Büyük bir banka olan Çin Halk Bankası bununla birlikte devlet işletmelerinde, fabrikalarda, yerel bölgelerde, madenlerde şube ya da temsilciliklere sahipti. Bu bankanın ayrıca kendine bağlı Çin Bankası ve *Joint State-Private Bank* adında özel faaliyetler üstlenmiş alt bankaları bulunmaktaydı. Çin Bankası genel olarak, döviz ve dış ticaret hareketlerini gerçekleştirirken, özel bankalar arasındaki anlaşmaya bağlı olarak kurulan *Joint State-Private Bank* ise yalnızca tasarruf mevduatı işlemlerine bakıyordu. Bunun dışında, Çin Tarım Bankası (*The Agricultural Bank of China*) da Çin Halk Bankası’na ve direkt olarak devlet yönetimine bağlı olarak tarımsal bankacılık işlemleriyle ilgili çalışmaları yürütüyordu. Tarım bankası çoğunluklu olarak tarımsal kredilerin dağıtım ve kontrolü, sulama ve tarımsal bankacılık hizmetleri sunuyordu. 1983 yılında merkez bankası modeli kurularak, Çin Halk Bankası sadece merkez bankası işlemleri ile sınırlandırılmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda artık ticari bankaların işlemlerini yapamayacaktır. 1970’lerin sonunda ise devletin uzmanlık bankaları tekrardan yapılandırılarak ticari bankalara çevirilmiştir (Sezen 2007, s. 42).

Çin Halk Bankası ve Ziraat Bankası dışındaki bankalara yetki genişliği hakkı tanınarak, bu bankalara özerklik ayrıcalığı verilerek kâr ve zararlarından sorumlu hale getirilmişlerdir. Özerklik verilen bu bankalardan giderlerini azaltmak, kârlarını arttırmak ve kredi oranlarında başarılı olması istenmiştir. Çin’in Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinden

sonra verdiği sözler gereği olarak, düzenleme ve kontrol etme görevi Çin Halk Bankası'ndan alınmış, bankacılık düzenleme ve kontrol etme işlemlerinde Dünya Ticaret Örgütü standartlarına geçilmiştir. Bu standartlar kapsamında; 2004'te Çin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme ve Denetim Yasası ile birlikte Bankacılık Düzenleme Komisyonu kurulmuş, bankacılık sektöründe düzenleme yapma, denetleme ve yatırım uygulama gibi yetkiler bu komisyona verilmiştir (Sezen 2007, ss. 42-43).

1984 yılında ise Çin uluslararası imar bankası ile bağlantılarını geliştirmiştir. 1985 yılında Afrika kalkınma bankasının, 1986 yılında ise Asya kalkınma bankasının resmen üyesi olmuştur. 1986 yılında *Bank of Communications* bankası yeniden kurulmuştur, bu banka hisselerini devletin kurumları arasında pay etmiştir. 1993 yılından bugüne kadar bankacılık modeli üzerine reform çalışmaları artmıştır Reform hedeflerinin anahtar noktasını, Çin merkez bankasının sosyalist modelin tekeli bankası olma statüsünden kurtarılması oluşturmaktadır. Bu bankanın işlevinin daha açık hale getirilmesi çalışmaları, diğer kamu bankalarının tekrardan yapılandırılmasını da beraberinde getirecektir. Bugün için ülkede hem uzman bankalar hem de geniş kapsamlı faaliyetler yürüten genel nitelikli bankalar bulunmaktadır (İGEME 2011, s. 4).

Devlet yönetimi 1998 yılında bankaların finansal yapılarını güçlendirmek ve daha etkili bir şekilde ekonomik rol almalarını sağlamak amacıyla 4 kamu bankasına 270 milyar Yuanlık özel bir hazine bonusu ihraç etmiştir, bonoların rezerv oranlarını ise yüzde 13'den yüzde 8'e düşürmüştür. Devlet ticaretinin ve hane halkı kazançlarının hızla artması gelişen bankacılık sektörünün günden güne daha fazla miktarda mevduat tutmasına neden olmuştur. 1998 ve 2001 yılları arasında hane halklarının finansal tutumlarının yaklaşık yüzde 77'sinin bankacılık sisteminde mevduat şeklinde bulundurdıkları görülmektedir. Bu yıllardaki tasarrufların yurtiçi bankacılık sisteminde kalmasının en önemli sebeplerinden birisi Çin Merkez Bankası'nın aşırı yatırım yapılmasını kısıtlamaya yönelik stratejilerinden kaynaklanmaktadır (Yılmaz ve Koyuncu 2005, s. 34).

3.1.1.6 Yabancı sermaye yatırımları

1978’de reform döneminden önce yaklaşık 10 yıl kadar süren kültürel devrimi Çin’in sosyal ve ekonomik yaşamını iyice kötüleştirmişti. Fakat reformun başlangıç yıllarında eğitime ve dış yatırımlara önem verilmişti. Bu dönemde adım adım reformlar sağlanmıştı. Köylerdeki ve kırsal kesimlerdeki çiftçilere devlet için üretim yapılmasına bakmayarak tarımla ilgili sorumluluklar verilmek yoluyla toprak reformu yapılmıştı. Bu kapitalizmdeki gibi toprak sahibi olmak ile aynı durum oluşturmamaktadır. Çin’de reform sürecinden sonrasındaki yıllarda, tarıma bağlı bir ekonomiden sanayiye bağlı bir ekonomiye nasıl geçileceği ile ilgili kararlar alınmıştı. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de yabancı sermaye yatırımları önemli rol oynamaktaydı. Bu sebeple ağır komünizm kuralları terk edilmeli ve yeni yasalar çıkartılmalıydı.

Çin reform sonrasındaki yıllarda, dış ticarete liberalleşmeye gitmiştir. Yabancı firmaların devlet içindeki yatırımlarını kolaylaştırmıştır. Ticari ve sanayi kuruluşları ülkeye yatırım yapmak için gelmiştir. Ulaşım ve finansla ilgili uygulana kolaylık politikaları ile direkt olarak yabancı yatırımcılarla beraber yeni kurulan girişimleri cesaretlendirmiş ve 1980’li yıllar boyunca Çin’in ekonomik olarak büyümesine güç sağlamıştır (İnançlı ve Kamacı 2010, s. 137).

Çin’de reformların en kilit noktalarından biride Çin’e direkt olarak gelen yabancı sermaye yatırımlarıdır. Direkt olarak yabancı yatırımlarıyla ilgili olarak 1 Haziran 1979’da Çin-Yabancı Ortak Yatırım Yasası çıkarılmış, bu yasayla yetkisi arttırılmış insan kaynaklarının istihdamı ve kaynakların daha verimli kullanılmasına imkân tanıyacak, çağdaş yönetim, üretim teknikleri ve teknolojileri ile sürdürülebilir bir büyümeyi finanse edecek sermayenin ülkeye girmesi amaçlanmıştır (Öz ve Yıldırım 2011, s. 208). Yabancı yatırımları, ihracat programına elverişli hale getiren ekonomiyi geliştirmek için teknoloji ve insan gücünü sağlamak için kullanılan bu bölgelerden elde edilen kazançlar, ulusal ekonominin yapılandırılması içinde bir referans olmuştur. Çin’de özel ekonomik bölgeler ilk kez 1979’da dört yerde kurulurken 14 kıyı kenti ve Hainan Adası açık kıyı kenti olarak ilan edildiği yıl 1984’tür (Saraçoğlu ve Duran 2008, s. 99). 1993 yılına gelindiğinde ise ülkede 1800’ün üzerinde özel bölge oluşmuştur (Öz 2006, s. 5).

İhracata dayalı işgücü, ağırlıklı imalât sanayi kalabalık Çin nüfusuna iş imkanı sağlarken Çin hükümeti altı temel sektör olarak belirlediği; demir çelik, otomotiv, petrokimya, enerji, telekomünikasyon ve beyaz eşya sektörlerine önem gösterdi. Bu sektörlerle yabancı sermayecileri çekmek ve teknoloji transferi sağlamak için Şanghay merkezli olmak üzere Yangtze vadisinde yeni bir ekonomik bölge oluşturuldu. Burada uygulanan teşvikler ve sağlanan ekonomik politikalar sayesinde 1991-1995 arasında bölgede 12.000 yabancı ortaklık ya da tamamen yabancı sermayeli şirketler kuruldu (Öz 2006, s. 5).

Direkt olarak yabancı yatırımlar Çin’de üretimin artmasına yardımcı bulunarak, toplam üretim içindeki payını 2000 yılına kadar yüzde 15 oranında artırmıştır. Bununla beraber, Çin’in sahip olduğu direkt yabancı sermayeler genelde sermaye-teknoloji yoğun yapıda olduğu için Çin imalâtı bu yatırımlardan sonra ustalık gerektiren üretim kabiliyetini artırabilme imkanına sahip olabilmıştır. Çin’in nitelikli imalâtının gelişimiyle ilgili verilecek en iyi örnek, otomotiv sektöründeki binek otomobillerin 1990’da sanayi içindeki payı yüzde 8,33 olurken, 1999’da bu oran yüzde 31,40’e yükselmesi olarak gösterilebilir (Saray ve Gökdemir 2007, ss. 674-675). En fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımları alan devletler sıralamasında hızla yükselen Çin Halk Cumhuriyeti 2000 yılında 9’uncu olduğu sıralamada, 2002 yılında 3’üncü sıraya yükselmiştir. Son yıllarda ise Çin, Amerika’nın hemen ardından yabancı sermaye yatırımı alan en büyük ülke konumuna gelmiştir.

3.1.2 Çin Ekonomisinin ve Dış Ticaretinin Büyüme Stratejisi Dönemi

Çin’de 1997-2002 yılları arasında görülen finansal duraksama dönemi Çin ekonomisine yapısal reformlar sürecinde önemli uyarılar vermiştir. Esasen bu durgunluk bir bakıma Çin’e KİT’ler ile ilgili olarak uyarı niteliği taşımaktaydı, bunu fark eden Çin yönetimi küçük kamu firmalarını özelleştirmiştir. Bu özelleştirmelerde küçük firmaları bırak, büyük firmaları tut stratejisi uygulanmış, bu çerçevede gerçekleştirilen özelleştirmeler ile küçük kamu firmaları hızlı bir şekilde özelleştirilerek devlet ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Durgunluk yıllarında bankalar verimli kredi dağıtımları sağlayamamıştır. Burada batık krediler toplam kredilerin yaklaşık yüzde 50’sini oluşturmaktaydı (Sandıklı 2008, s. 60). Aynı şekilde arazi fiyatları da bu yönelimi takip etmiş, bahsedilen bu batık

kredilerin ve oluşan getiri (rant) ekonomisini engelleyebilmek için Başbakan Jiabao birtakım ekonomik tedbirler alınması gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan uyarısından sonra banka kredilerinde kısıtlamalar, tedbirli para politikası uygulaması ve yatırım projelerine de daha sıkı denetimler getirilmiştir. Bununla beraber mali disiplin uygulaması ve denetimleri ve değer artırma (revalüasyon) gündeme gelmiştir.

3.1.2.1 Çin'in Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeliği

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC) Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kore Cumhuriyeti, Japonya, Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve zamanın Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) üyeleri tarafından bakanlar düzeyindeki ilk toplantısında bölgesel ticareti, ülkeler arası yatırım ve ekonomik işbirliğini arttırmak amacıyla 1989 yılında Avustralya'nın başkenti Canberra'da kurulmuştur. APEC dünya ekonomisinde söz sahipliği bakımında önemli bir yerdedir, ayrıca kuruluşunda Amerika ve Japonya'nın önemli katkıları olmuştur. APEC devletler arası bir forum olup, dünyanın en büyük piyasasında serbest piyasa kapitalizmini problemsiz bir biçimde işler hale getirmeyi hedeflemektedir (Unay 2005, s. 124).

Bununla beraber üye devletler arasındaki finansal iş birliğini, ticareti ve ekonomik uyumu destekleyen APEC üye devletlerin; ekonomik gelirlerini artırmaya çalışmakta, üye devletlerin çok taraflı ticaret modellerine uyumunu sağlayarak, bu devletlerin teknolojik ve finans yatırımlarının akışlarını desteklemektedir.

Çin, APEC' e 1991 yılında üye olmuş olup, bu tarihten sonra gerçekleştirilen APEC toplantılarına aktif bir şekilde katılmıştır. Açık kapı politikasına geri dönen Çin, dışa açılma hedeflerine APEC aracılığı ile devam etmiş, APEC ile uluslararası piyasalar için uygun bir ortam elde etmiştir. Ayrıca 2001 yılında gerçekleştirilen APEC' in gayri resmi toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Çin'in coğrafik ve küresel açıdan dünya devletleri ile ekonomik ilişkilerini arttırması, Çin ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayan önemli unsurlardan biridir.

3.1.2.2 Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne uyumu

1971 yılında Çin, kendisine teklif edilen üyelik önerisini Mao döneminde kendine yeterlilik politikasından ötürü geri çevirdikten sonra, 1980'lerde tam üyelik elde edebilmek için 1982 yılında DTÖ'ye gözlemci sıfatıyla katılmıştır. Çin'in DTÖ'ye üye olması 15 yıl süren müzakerelerden sonra sağlanmıştır. DTÖ'ye üyelik Çin'in kapitalist sisteme uyumu açısından önemli bir eşiktir.

Çin, DTÖ anlaşması ile ilk kez kurallara dayalı uluslararası çok taraflı ticaret modeline adım atmış olarak, dünya ticari yasal kural ve disiplinlerine bağlı hale gelmiştir. Çin yürürlüğe koyduğu ekonomik reformlar ile serbest piyasaya entegre olmak ve dış pazara açılmak istiyordu, bu amaçla DTÖ üyeliği Çin'in başarılarının kanıtı olmuştur.

Çin'in DTÖ Üyeliği Kapsamında Açıkladığı Taahhütler

Çin devleti, DTÖ üyeliği kapsamında bazı maddeleri yerine getirmeyi taahhüt etmiştir:

- a. DTÖ Üyesi olan tüm devletlere eşit tutum ve davranış sergilenecektir. Tüm yabancı kişi, kurum ve kuruluşlar ticaret hakları olarak eşit sayılacaktır. Geçerli olan uygulamada, yabancı yatırımcılı kuruluşlar sadece Çin'de ürettikleri ürünlerin iç ve dış ticaretini yapabilmekte olup, sadece iç ya da dış ticaret ile uğraşan yabancı yatırımcılı firmalar kurulamayacaktır,
- b. Üç yıl içerisinde tüm firmalar çok ekstrem sınırlamalar dışında tüm ürünlerin ithalat, ihracat ve iç ticaretini gerçekleştirebileceklerdir,
- c. İç piyasada ve ihracat için üretilen ürünler için birden fazla fiyat politikası ve diğer ayrımcı uygulamalar kaldırılacaktır,
- d. Fikri mülkiyet hakları kapsamında, üyeliğe geçiş ile beraber Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) anlaşması yürürlüğe konulacaktır,
- e. Üyeliği devam eden ilk 12 yıl süresince Çin menşeli ürünlerin DTÖ üyesi devletlerden herhangi birinin iç piyasasına zarar vermesi ya da zarar verme tehlikesi oluşturması durumunda özel geçiş dönemi koruma tedbirleri ilgili devletlerce yürürlüğe konulabilecektir,
- f. Tahıl, akaryakıt ve tütün gibi belirli ürünlerde devlet tekeli devam ederken geçerli olan politikalarda yabancılara kapalı olan diğer sektörler açılacaktır,

- g. Çin tarım ürünlerine ihracat sübvansiyonu vermeyecektir. Diğer sübvansiyonlarda ürün değerinin yüzde 8,5'ini geçmeyecektir,
- h. Gümrük tarifeleri belirlenecek olan bir takvime göre düşürülecektir. Vergi indirimlerinin büyük bir kısmı 2004 yılına kadar, diğerleri ise 2010 yılına kadar uygulanacak olup, tüm tavizlerin tamamlanmasından sonra sanayi ürünlerinde yüzde 8,9'a, tarım ürünlerinde ise yaklaşık olarak vergi oranı yüzde 15'e düşürülecektir,
- ı. Tekstil sektöründe 2004'de tüm DTÖ üyesi devletlerin sınırlamaları kaldırmaları ile birlikte Çin'de uygulanan sınırlamalar da kaldırılacak; ancak, 2008'e kadar DTÖ üyesi devletlerde Çin menşeli ürünlerin zarara sebep olması durumunda özel önlemler uygulanabilecektir,
- i. Hizmet ticaretinde de en önemli sektörler olan bankacılık, sigortacılık, telekomünikasyon ve turizm alanlarında yeni politikalar yürürlüğe geçecektir,
- j. Bankacılık hizmetlerinde, üyeliğin ilk zamanlarında yabancı yatırımcılı kuruluşlar müşteri sınırlandırması olmaksızın döviz ile işlem gerçekleştirebileceklerdir. 5 yıl boyunca yabancı bankalar Çin vatandaşlarına gerek döviz gerekse Yuan hizmeti sunabilecektir,
- k. Sigortacılık hizmetlerinde, hayat sigortası haricindeki sigorta ürünlerinde yüzde 51'e varan yabancı sermayeli ortaklık kurulabileceklerdir. Üyelikten iki yıl sonra bu yatırımcılar yüzde 100 hisseye sahip olabileceklerdir. Yabancı sermayeli hayat sigortası firmaları üyeliğe geçiş ile beraber yüzde 50 hisseli ortaklıklar kurabileceklerdir. Büyük finansal riskler, reasürans ve navlun sigortalarında üyelikle beraber yüzde 50 ortaklık kurulabilecek, 3 yıl içerisinde yüzde 51, 5. yıldan sonra ise yüzde 100 yabancı sermaye olabileceklerdir,
- l. Telekomünikasyon hizmetlerinde, üyelikten sonra yabancı hizmet sağlayıcı firmalar Çin firmaları ile ortak yatırım yapabilecek, ancak hisseleri yüzde 25'i geçmeyecektir. Üyelikten sonra ilk yıl sürecince bu oran yüzde 35'e çıkartılacak ve hizmet sunulacak şehir sayısı arttırılacaktır. 4 yıl süresince yabancı sermaye payı yüzde 49'a çıkabilecek ve 5. yıldan sonra ise hizmet alanlarını kısıtlayan tüm bölgesel kısıtlamalar kaldırılacaktır,
- m. Turizm, eğlence ve taşımacılık hizmetlerinde üyelikten sonra 3 ila 5 yıl boyunca yüzde 100 yabancı sermayeli firmaların kurulmasına izin verilecektir.

3.1.2.3 Çin'in Ar-Ge yatırımları

Çin ekonomik reform döneminde büyük oranda Ar-Ge yatırımlarında bulunmuştur. Çin'in Ar-Ge'ye ayırdığı yatırımlar ile ekonomik reformlar arasındaki ilişkiyi iyi kavramak gerekmektedir. 2002-2008 yılları arasında Ar-Ge'ye en çok yatırım yapan ülke yüzde 218 artışla Çin olmuştur. Ülkemizin Ar-Ge yatırımları artış oranı bu yıllar arasında yüzde 50'dir ve belirtilen yıllar arasında ülkeler itibarıyla Çin'den sonra en fazla Ar-Ge'ye yatırım yapan ülke olmuştur. Japonya, Fransa ve Almanya'nın Ar-Ge yatırımlarındaki 6 yıllık süreçte geriledikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında en fazla yatırım yapan ülkeler ise ABD, İngiltere ve Kanada olmuştur.

Çin'in Ar-Ge yatırımları 2002 yılında 15,60 milyar dolarken, 2008 yılında bu rakam 216,80 milyar dolara çıkmıştır. Çin'in Dünya Ar-Ge yatırımlarında payı giderek artmış, 2018 yılında ise 370,6 milyar dolar seviyesine ulaşarak Japonya'yı geçmiştir. Çin, ABD'den sonra en çok Ar-Ge yatırımı yapan ülke konumuna yükselmiştir.

3.2 ÇİN'İN DIŞ TİCARETİ

Çin'in dış ticareti, 1979'da ekonominin dış piyasalara açılmasından sonra sürekli olarak gelişmekte olduğu görülmektedir. Bu dönemde, yaygın ve karmaşık ithalat ve ihracat kontrollerinin gevşetilmesi sonrasında 1980'lere görece yavaş bir şekilde başlamıştır. Fakat, önemli tarife indirimlerinin de bulunduğu daha büyük ticari reformlarla birlikte 1990'larda hız kazanmıştır. Hem ithalat hem de ihracat, hızla gelişmekte ve Çin'in dünya piyasasındaki payı, 1979'dan itibaren gittikçe artmaktadır. Çin, gelişmiş ülkelerin pazarlara girişini de artırmış ve bununlar beraber, özellikle coğrafi ekonomiler için daha önem arz eden bir ihracat durağı konumuna gelmiştir. Çin 1997 yılından sonra, ihracat ve ithalatta dünya sıralamasında ilk 10'un içerisinde kendini sabitlemiştir. Ticari büyüme, Çin'in 2001 yılında DTÖ üyeliğinden sonra daha da hızlı gerçekleşmiştir (Çeştepe 2012, ss. 46-47).

Çin'in ihracatı ekonomik reformların başlatılması ve dış piyasalara açılma sürecinden sonra sürekli artış göstermiştir. Çin'in son 30 yılı aşkın dönemde dünya ihracatındaki payı

devasa büyümüştür. Örneğin, 1970'lerin sonunda dünya ihracatında Çin'in payı yüzde 1 civarındayken bugün yüzde 10'a yaklaşmıştır.

Amerika başta olmak üzere Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın dünya ihracatındaki payları düşmektedir. Çin, son 30 yıllık süreçte dış ticaret dengesini bozmadan, dünyanın en çok ihracat yapan devleti olmuştur. 2017 yılı verilerine göre; Çin 2,3 trilyon dolar ihracat, 1,8 trilyon dolar ithalat yapmış, toplam dış ticaret hacmi ise 4,1 trilyon doları bulmuştur.

Çin ekonomik reform döneminde ithalatı ihracat ile finanse edebilmiştir. Bunun dışında, düşük kur stratejisi uygulamıştır. Çin ekonomisinin reform sürecinde ABD doları karşısında yürürlüğe koyduğu para politikaları ihracatı artırmaya yöneliktir, çünkü Çin ihracatı ekonomisinin en önemli gücü olarak görmüştür. Çin'de farklı coğrafi bölgelerde ekonomik ve gelişmişlik durumuna göre farklı politikalar ve stratejiler bulunmaktadır. Çin, bu politikalar ile iç pazarı korumaya çalışırken aynı zamanda teknolojik yatırımları da desteklemektedir. Çin'de yüksek teknolojileri geliştirme merkezlerinde yüksek teknolojiyi artırmak için vergi indirimleri, özel finansman, ithalat ayrıcalıkları, inşaat yardımı, ithalat zorunluluğundan muafiyet, altyapı yardımı gibi destekleyici politikalar bulunmaktadır. Ayrıca; yerel yönetimler, kendi bölgelerine daha fazla yabancı sermaye çekebilmek için firmalara merkezi yönetim tarafından tanınan teşviklerin üzerinde imkânlar sunabilmekte, ancak aynı zamanda yerel sanayileri de korumaktadır.

Çin'in dış ticareti arttırma programını teşvik edici gümrük vergilerini geri ödeme modeli özellikle ihracatının hızlı bir şekilde artmasında etkili politikalardan biri olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısında oluşturulan bu model; hammaddeler, ara ve yatırım ürünleri üzerindeki ithal gümrük vergilerinde indirim sağlamaktadır. Firma faaliyetlerinin katkı sağladığı toplam ihracatın hızla artan payı bu inisiyatifin önemini ortaya koymaktadır (Çeştepe 2012, s. 52).

Çin'in dış ticaretinin gelişiminin 5 ana unsuru olarak şu maddeleri sıralamak mümkündür (Garnaut ve Huang 2001, s. 28):

a. Devlete bağlı olmayan dış ticaret firmalarının kurulması,

- b. Devletin büyük dış ticaret firmalarının tekelci yapıları kırılarak, diğer firmalarında rekabetçi yapıya dönüştürülmesi,
- c. Dış ticaret üzerindeki zorunlu uygulamaların azaltılması,
- d. Dış ticaret firmalarına hizmet sağlama amacıyla acenta hizmetlerinin sağlanması,
- e. Dış ticaret firmaları ve girişimcilerine finansman sağlanması.

3.2.1 Çin'in İthalatı

Çin'in gelişmiş devletlerden ithalat payı son 30 yılda artarken, Asya'nın coğrafik ticaretinde Çin'in rolü, gün geçtikçe önemini arttırmaktadır. Bölgeden yapılan ithalat alışverişleri hızla artmaktadır ve Çin şu anda, diğer Asya ekonomileri için en önemli ihracat ülkelerinden birisi haline gelmiştir. Önemli endüstriyel devletlerin pazarlara giriş oranına bakıldığında, benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Çin 2003 yılında, Japonya'nın yüzde 9 ve Güney Kore'nin yüzde 3'lük oranına karşılık ABD ithalatının yüzde 12'sini karşılamaktadır. 2017 yılında ise Güney Kore'nin yüzde 9,6, Japonya'nın yüzde 9 ve ABD ithalatının yüzde 8,4'ünü karşılamaktadır.

Tablo 3.1: Çin'in başlıca ülkeler itibariyle ithalatı (bin \$)

Sıra	Ülkeler	2015	2016	2017	Toplamdaki Pay %
1	Güney Kore	174.506.083	158.974.531	177.523.904	9,6
2	Japonya	142.902.573	145.670.688	165.494.647	9
3	ABD	148.693.056	135.120.133	154.839.684	8,4
4	Tayvan	143.204.215	138.847.227	154.796.770	8,4
5	Almanya	87.623.361	86.109.030	96.932.837	5,3
6	Avustralya	73.509.971	70.895.013	94.632.692	5,1
7	Brezilya	44.089.358	45.855.047	58.476.878	3,2
8	Malezya	53.277.331	49.269.637	53.961.162	2,9
9	Vietnam	29.831.745	37.171.604	50.374.166	2,7
10	Tayland	37.168.745	38.532.343	41.805.850	2,3
11	Rusya	33.258.663	32.260.148	41.351.921	2,2
12	Singapur	27.580.763	26.014.249	34.133.663	1,9
13	İsviçre	41.200.166	39.945.438	33.014.622	1,8
...	...	...	...	...	...
54	Türkiye	2.943.638	2.785.415	3.772.268	0,2

Kaynak: ITC-Trade Map

Çin'in ithalat ürünlerinin içeriği, Asya coğrafyasında yüksek miktarda bir üretim anlaşması olduğunu ortaya koymaktadır. İlk olarak, işlenecek ithalat ürünlerinin yüksek payı, Çin'in ihracatını somutlaştırmaktadır. İşlenecek ithalat ürünlerinin toplam ithalat ürünlerine oranı, 1990'ların başlarında tüm ithalatın yaklaşık yüzde 35'inden 1997'ye kadar yaklaşık yüzde 50'sine yükselmiş ve o zamandan beri de hemen hemen bu düzeyde kalmıştır. Benzer şekilde, işlenecek ithalat ürünlerinin, Çin'in ihracat ürünlerinin yüzde 40'ından fazlasını oluşturduğu tahmin edilmektedir. Artan dikey anlaşmanın etkileri, elektronik ürünlerin yapımında kullanılan temel bileşenler olan elektronik entegre devreler ve mikro montajların ithalatındaki hızlı artış dikkat çekici olmaktadır.

Çin'in artan ihracatındaki ihraç ürünleri pek çok ithal girdileri içermektedir ve bu nedenle ithalat da ihracata paralel olarak büyümektedir. Petrol ve maden cevherleri gibi hammadde ithalatında düzenli bir artış eğilimi görülmektedir. Zira, yerli üretim artık ihtiyacı karşılamaktan uzaklaşmıştır. Çin, maruz kaldığı yatırım patlaması karşısında çelikte olduğu gibi büyük miktarlarda ara malı da ithal etmektedir. Özellikle Çin'de hasadın kötü olduğu yıllarda gıda ithalatında da artışlar görülmektedir.

Çin'in 2017 yılında ithalat yaptığı ürün grupları arasında en önde gelen elektronik entegre devreler ithalatıdır. Ham petrol (petrol yağlar) ikinci, binek otomobilleri ve esas itibarıyla insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dâhil) üçüncü en çok ithal edilen ürün grupları arasında yer almaktadır.

Tablo 3.2: Çin'in başlıca ürünler itibariyle ithalatı (bin \$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
8542	Elektronik entegre devreler	230.657.123	227.616.904	258.559.727
2709	Ham petrol (petrol yağlar)	134.342.874	116.660.748	162.191.057
2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	57.393.061	58.032.584	76.165.460
8703	Binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış arabaları dâhil)	44 212.268	44.005.218	49.940.232
8517	Telefon, ses ve görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar	48.418.939	45.899.865	47.795.304
1201	Soya fasulyesi	34.790.413	33.981.149	39.627.274
9013	Sıvı kristalli tertibat, lazerler, diğer optik cihaz ve aletler	46.341.132	37.981.021	37.177.141
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	24 894.765	23.002.120	33.001.940

Kaynak: ITC-Trade Map

3.2.2 Çin'in İhracatı

Yerli özel yatırımcıya sahip firmaların ihracat içindeki oranı da gün geçtikte artmaktadır. Çin'in ihracatının temeli tekstil ve diğer hafif imalat ürünlerinden başlayarak çeşitlendirilmektedir. 1990'ların başında, hafif imalat Çin'in ihracatının yüzde 40'ından fazlasını oluşturmuştur. Bu ürünler, büyük oranda giyim, ayakkabı, oyuncak ve diğer muhtelif mamullerden, geri kalan ihracat ürünlerinin büyük bir çoğunluğu ise hazır mamuller, makineler ve ulaşımda kullanılan küçük elektronik cihazlardan oluşmaktaydı. Son yıllarda, Çin daha gelişmiş mobilya, seyahat ürünleri, elektronik ürünleri (ofis makinaları, otomatik bilgi işlem makineleri, telekomünikasyon ve ses ekipmanları, elektrikli makineleri) ve endüstriyel malzemelerin içinde bulunduğu diğer kategorilerde gözle görülür bir gelir elde etmiştir. Son yıllarda, özellikle yabancı yatırımcılı firmaların üretimde katma değer düzenli bir şekilde artmaktadır. Genel olarak başlıca ürünlerin ihracatı artsa da ihracat içindeki payları bazı ürünler hariç giderek azalmaktadır.

Çin'in en büyük ihracat yaptığı ülke ABD'dir. Ayrıca, Çin'in Amerika'dan elde ettiği net ihracatlar Çin'in dış ticaret dengesi açısından oldukça önemli bir avantajdır. Çin'in ABD'den sonra en büyük ihracat yaptığı ülke kendi özel idari bölgesi Hong Kong'dur. Hong Kong 2017 yılında Çin'den 280 milyar dolar ithalat yapmıştır. Hong Kong, Çin'e

yatırım yaparak, Çin’den ithalat yapmakta ve Çin’den ithal ettiği ürünleri dış piyasalara ihraç etmektedir. Bu ülkenin Çin ile karşılıklı ticari bağı oldukça güçlüdür. Hong Kong özel durumu nedeniyle Çin için bir antrepo ve re-export merkezi durumundadır (İGEME 2011, s. 6).

Japonya ise Çin’in üçüncü ihracat partneridir. Avrupa da Çin’in en büyük ihracat pazarı ise Almanya ve Hollanda’dır.

Tablo 3.3: Çin’in başlıca ülkeler itibariyle ihracatı (bin \$)

Sıra	Ülkeler	2015	2016	2017	Toplamdaki Pay %
1	ABD	409.979.244	385.677.759	431.664.273	19
2	Hong Kong	330.462.787	287.251.662	280.975.081	12,4
3	Japonya	135.616.443	129.268.487	137.368.622	6
4	Güney Kore	101.286.384	93.707.103	102.834.413	4,5
5	Vietnam	66.017.020	61.094.097	72.117.144	3,2
6	Almanya	69.154.834	65.214.031	71.224.289	3,1
7	Hindistan	58.228.027	58.397.761	67.925.121	3
8	Hollanda	59.453.380	57.447.210	67.325.060	3
9	İngiltere	59.567.065	55.664.076	57.039.880	2,5
10	Singapur	51.942.440	44.495.953	45.668.183	2
11	Tayvan	44.893.438	40.227.594	43.934.720	1,9
...	...	...	...	...	...
28	Türkiye	18 607.841	16.686.641	18.143.520	0,8

Kaynak: ITC-Trade Map

Çin’in 2017 yılında ihracatını yaptığı ürün grupları arasında en önde gelen telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar cihazlardır. Otomatik bilgi işlem makine bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri koda dönüştüren ve işleyen makineler ikinci, Elektronik entegre devreler ise üçüncü en çok ihraç edilen ürün grupları arasında yer almaktadır.

Tablo 3.4: Çin'in başlıca ürünler itibari ile ihracatı (bin \$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
8517	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri	212.570.058	201.364.563	219.421.769
8471	Otomatik bilgi işlem makine bunlara ait birimler	137.210.906	125 006 320	142.184.062
8542	Elektronik entegre devreler	69.361.768	61.156.505	66.507.730
8473	84.69 ila 84.72 pozisyonlarındaki makina ve cihazlarda kullanılmaya elverişli aksam-parça aksesuarlar	28.853.747	25.856.350	32.942.651
8528	Monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihazları	28.178.547	28.230.880	31.486.964
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	28.258.328	28.276.090	31.049.571

Kaynak: ITC-Trade Map

Çin'deki ekonomik gelişimin en büyük destekçilerinden biri olan ihracatın artırılmasında üzerinde durulması gereken başlıca faktörler şunlardır:

- Devlet siyasi yönetiminin etkinliği ve devletteki denge ortamının sürdürülmesi,
- Hong Kong ve Makao'nun devralınması ve Hong Kong'dan ülkeye çekilen yatırımlar ve bu yatırımların sektörleri ve Çin'in üretim yapısını güçlendirmesi,
- Çin devlet yönetiminin sermaye akışı ve yurtdışına yatırımları kontrol altında tutması ve bu faaliyetleri ihracatın artırılmasına yönelik olarak işletmesi,
- Tayvan ile yatırım ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi,
- Coğrafi konum ve lojistik imkânların iyi değerlendirilmesi, yabancı kargo ve transport firmalarının devlette yaygınlaştırılması, ulaşım imkânlarını iyileştirme gayretleri,
- Devlet yöneticilerinin ve iş adamlarının üstün performansları, Orta Doğu ve Afrika'ya yatırımlar yaparak, enerji ve hammadde temin edilerek bu ülkelere ihracat yapma gayretleri,
- İhracatı artırmaya yönelik firmalara sağlanan hizmetler ve teşvikler,
- İhracatı artırmaya yönelik firmalara sağlanan finansman, sigorta ve Ar-Ge teşvikleri,

1. Japon sanayisinin ve elektronik ürünlerinin üretim teknolojilerinin yakından takip edilmesi,
  - i. Stratejik Rus ortaklığı kurma Avrasya ve İran enerji ve sınır politikaları ile devlet menfaatlerinin korunması, çevre ülkeler ile ilişkilerin geliştirilip, çatışmaların önlenmesi,
  - j. İş imkânlarının artırılmasıyla birlikte nüfus içerisindeki işgücü potansiyelinin artırılması,
  - k. DTÖ ve APEC üyeliği ve küreselleşmede gösterilen uyum ve başarılar,
  - l. IMF, Dünya Bankası vb. uluslararası önemli kurumlar ile iş birliği geliştirme,
  - m. Özel ekonomik bölgeler kurarak bu bölgelerden teknoloji transfer elde etme başarıları,
  - n. Yapararak öğrenme ve sektörlerde ihtisaslaşmanın artırılması, elektronik ve teknolojik ürünler üretebilmek için ihtiyaç duyulan personelin yurtdışında eğitilmesi,
  - o. İhtiyaç duyulan ithalat ürünlerinin karşılanmasına yönelik prosedürlerin azaltılıp satın alma ve tedarik dinamiklerinin artırılması,
  - ö. Büyük güçlere karşı yumuşak güç kullanma ve yakın ekonomik ilişkiler geliştirme (AB, ABD), bu ülkelerin küresel organizasyonlarda Çin'in gelişimini engellemeye yönelik politikalar üretmesinin engellenmesi,
  - p. Petrol, önemli hammadde ve maden ürünlerinde devletin uluslararası rekabette avantaj sağlayacak şekilde vergilendirme politikaları,
  - r. Dış ticarete denge unsurlarına önem verilerek dış açık verilmemesi, ödeme potansiyellerinin artırılması ve dinamik ticaretin yapılmasına gayret edilmesi,
  - s. Uluslararası lojistik ve dağıtım kanallarına önem verilmesi.

4. TÜRKİYE ÇİN TİCARETİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

4.1 TÜRKİYE ÇİN TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Tarihte ilk defa Türkiye ile Çin arasındaki ekonomi ve ticaret ilişkileri Çin Cumhuriyeti ile başlamıştır. 1971 yılında siyasi temasların sağlanmasıyla Çin Halk Cumhuriyeti ile de sürdürülmüştür. 1974 yılında Çin Dış Ticaret Bakanı Li Qiang ile Dışişleri Bakanı Turan Güneş arasında bir ticaret sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme karşılıklı ticaret ilişkilerinin esas yapısını oluşturmuştur. 1981 yılında ticaret anlaşması ve 1982 yılında 1983-1984 Türkiye-Çin Ekonomi, Sınai ve Teknolojik İşbirliği Karma Komitesi Tutanağı'nın imzalanması ile karşılıklı ekonomi ilişkilerine yasal dayanak oluşmuştur ve bununla beraber karşılıklı ticaret temasları artmaya başlamıştır. Ancak 1980'li yılların ortalarına değin ticaret hacminin yeterli olmamasına karşın Türkiye'nin aleyhine bir ticari açık verme durumu oluşmuştur. Bu tarihlerden itibaren karşılıklı ekonomik ilişkilerde Türkiye aleyhine açık verme durumu her zaman yaşanmıştır (Ekrem 2011, s. 15).

Türkiye 1990'lı yılların ilk döneminde Çin'e demir ve çelik ihracatı yapıyordu. 1993 yılında Türkiye Çin'e dış ticaret açığı verdirirken geçen süreçte Çin kendi bünyesinde demir ve çelik üretmeye başlamış, 1994 yılından itibaren Türkiye milli parasının da değerini düşüren Çin'e devamlı olarak dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Çin son 30 yıllık dönemde iktisadi ilerleme ve DTÖ üyeliğinin de etkisiyle ülkemize ihracatını artırmayı başarmıştır. Son yıllarda Çin, ülkemizin dış ticaret açığına en ciddi sebep olan ülke durumuna gelmiştir. 30 yıllık dönemde Çin ile aramızda gerçekleşen dış ticaret rakamlarında 50 kata yakın bir artış oluşmuştur.

Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin artması sonucunda son dönemlerde ülkemizde Çin'den ithal ürün getirip iç pazara satan, ithalata bağlı ticaret yapan firmaların sayısında artışlar olmuştur. Dünya piyasasında Çin'in elde ettiği rekabet avantajı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa, 2010 yılından itibaren Türkiye'nin Çin'den ithalatları endişe verici rakamlara yükselmiştir. Bu durumun farkına varan bakanlarımız Çin'e temaslarını son dönemlerde yoğunlaştırmışlardır. Bu sebeple son

dönemlerde gerçekleştirilen üst düzey karşılıklı ziyaretlerin en önemli gündem maddesi bu ticari dengesizlik olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin beklentisi Çinli firmaların Türkiye'de direkt olarak yatırımlar yapması, ticaret fazlası sermayenin Türk finans sektöründe değerlendirilmesi, üçüncü ülkelerde Türk Çin ortak yatırımlarının yapılması ve Çinli turistlerin Türkiye'ye yönlendirilmesini istemektedir (Çolakoğlu 2012, ss. 61-62).

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin oluşmasından itibaren yaklaşık olarak 45 yılı aşan bir süre olmuştur. Bu dönemlerde iki ülke arasındaki ikili siyasi ilişkiler ve güven artmıştır. Ticari ve ekonomik ilişkilerimiz de diplomatik dönem ile beraber gelişmiştir (ASE 2012, s. 8). Karşılıklı ticaret hacminde ilk kez 1 milyar doların geçildiği 2000 yılından itibaren süregelen düzenli gelişme neticesinde bugün ticaret hacmi 20 milyar doları aşmıştır (TÜİK 2020).

Çin'deki sektörler dünya piyasasında Türk sektörlerinin alternatiflerini büyük oranda kapsamaktadır. Amerika, Almanya, İngiltere, Fransa, Hollanda, Japonya, İtalya, gibi gelişmiş ülkeler Çin'in ekonomik gelişiminden zarar görseler de teknolojik ürün üretme yetenekleri ve global sermayeli şirketlere sahiptirler. Türkiye ise gelişmiş ekonomilerden yatırım bekleyen gelişmekte olan bir ekonomi olduğu için, başta hafif sanayi ürünlerinde olmak üzere Çinli şirketler ile daha çok rekabet etmek zorunda kalmıştır.

Tablo 4.1: Türkiye Çin dış ticaret verileri (milyon \$)

Yıl	İhracat \$	İthalat \$	Hacim	Denge
2007	1.040	13.234	14.274	-12.195
2008	1.437	15.658	17.095	-14.221
2009	1.599	12.677	14.276	-11.077
2010	2.269	17.181	19.450	-14.912
2011	2.466	21.693	24.160	-19.227
2012	2.833	21.295	24.128	-18.462
2013	3.601	24.686	28.287	-21.085
2014	2.861	24.918	27.779	-22.057
2015	2.415	24.873	27.288	-22.459
2016	2.328	25.441	27.769	-23.113
2017	2.936	23.371	26.307	-20.435

Kaynak: Trade ITC Map

4.1.1 Türkiye Çin İhracat İlişkileri

Türkiye ile Çin arasında gerçekleşen ihracat rakamları yıllar geçtikçe yükselen miktarlarda olmuş ancak buna rağmen Çin'in ihracat rakamlarının çok altında ve yeterli seviyede olmadığı belirlenmiştir. 2000 yılında sadece 96 milyon dolar olan Türkiye'nin Çin'e ihracatı, 2007 yılında 1,04 milyar dolara, 2017 yılında ise 2,9 milyar dolara yükseldiği görülmektedir.

Çin'in şuan ki ithalat rakamları bir trilyon doları geçmiştir ve Çin iç tüketime yönelik bir model oluşturmuştur. Bu model karşısında Türkiye'nin ihracatının yeterli rakamlara erişememesinin sebepleri ise şu şekilde açıklanabilir:

- Türkiye ve Çin arasında gerçekleştirilen ticaret anlaşmalarının sınırlandırmalar getirmesi,
- Çin piyasasının kendine özgü yapısı,
- Çin'in yerel coğrafik ticarete farklı stratejiler uygulaması,
- Türkiye'nin kendine özgü pazar yapısı ve tüketici yönelimleri,
- Türkiye'nin dış ticaret firmalarının Çin ve Asya-Pasifik bölgesine yönelik sistematik çalışmalar yürütmemesi,
- Teknoloji transferinde yaşanan problemler,
- İkili yatırım ilişkilerinin yeterince gelişmemiş olması,
- Küresel ticaret kurallarının Türkiye'de kendi mevzuatımıza göre uygulanmasındaki yaşanan problemler olarak gösterilebilir (Köse 2011, s. 9).

Tablo 4.2: Türkiye'nin Çin'e ihracatında başlıca ürünler (bin \$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
	TOPLAM İHRACAT	2 414 932	2 328 044	2 936 041
2515	Mermer ve traverten, ekosin, su mermeri, kireçli taşlar	725 974	727 950	943 353
2610	Krom cevherleri ve konsantreleri	186 003	204 346	257 860
2528	Tabii boratlar ve bunların konsantreleri	108 305	104 715	127 966
2616	Kıymetli metal cevherleri ve konsantreleri	114 744	126 639	124 665
2607	Kurşun cevherleri ve konsantreleri	117 258	63 151	109 178
2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	111 212	74 171	68 385
5101	Yün ve yapağı (kardesiz/taranmamış)	28 442	14 012	42 375

Kaynak: Trade ITC Map

Türkiye'nin Çin'e ihraç ettiği ürünler incelediğinde, Çin pazarının ihtiyacı olan ürünlerin hammaddeler ve kimyasal ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, mermer ve doğal taş, bakır cevherleri, krom cevherleri, kurşun cevherleri, manganez ve kimyasallar Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracatın asıl yapısını oluşturmaktadır. Bununla beraber, oto yedek parçaları, çeşitli makineler, deri, yün ve fındık gibi bazı ürün gruplarının ihracatında da gelişmeler görülmektedir.

4.1.2 Türkiye Çin İthalat İlişkileri

Türkiye'nin Çin ile ikili ekonomik ilişkileri ithalat ağırlıklı bir artış göstermektedir. 2000 senesinde 1,3 milyar dolar olan ithalatı, 2007 yılında 13,23 milyar dolar, 2009 yılındaki krizde düşüşten sonra 2010 yılında tekrar yükselerek 17,18 milyar dolar rakamlarına ulaşmış, 2017 yılında ise 23,3 milyar dolar seviyelerine gelmiştir.

Tablo 4.3: Türkiye'nin Çin'e ithalatında başlıca ürünler (bin \$)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
	TOPLAM İTHALAT	24 873 452	25 441 433	23 370 849
8517	Telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar	2 958 983	3 222 379	2 829 038
8471	Otomatik bilgi işlem mak. bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri koda dönüştüren ve işleyen mak.	1 394 110	1 125 898	1 271 186
5402	Sentetik filament iplikleri (dikiş ipliği hariç) (perakende olarak satılacak hale getirilmemiş)	450 808	546 855	594 535
8529	Sadece veya esas itibarıyla 85.25 ila 85.28 pozisyonlarında yer alan cihazlara mahsus aksam ve parçalar	464 710	382 752	537 294
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	373 588	357 131	413 835
8504	Elektrik transformatörleri, statik konvertörler (örneğin; redresörler) ve endüktörler	309 974	281 276	381 417

Kaynak: Trade ITC Map

4.1.3 Türkiye ile Çin Arasındaki Yatırım İlişkileri

Türkiye ile Çin karşılıklı ekonomik ilişkilerin artması ve iki ülke arasındaki siyasi güven ilişkisinin oluşturulmasına dair ilk temel olay iş konseyinin 1992 yılında kurulmasıdır. Türkiye'den İGEME, Çin'den ise CCPIT'nin koordine ettiği ortak iş konseyi, iki ülke arasındaki yatırım ve ticari işbirliğini geliştirmeye dair çalışmaları organize etmektedir. İki ülke arasındaki artan siyasi ve ekonomik ilişkilere rağmen, iki ülke arasındaki yatırım ilişkileri yeterli oranlarda değildir. Türkiye'nin Çin'deki yatırımları 150 milyon dolar seviyesine gelmiştir. Kazancı Holding'in bünyesindeki Aksa Jeneratör, Çin'in doğusundaki Jinagsu eyaletinin Changzhou şehrinde dünyanın en büyük üretim kapasiteli jeneratör fabrikasının açılışını yapmıştır. Bununla beraber, etsiz çığ köfte zincirinde Komagene Çin'de Müslümanların çoğunluklu olarak yaşadığı Ningxia Hui Özerk Bölgesi'nin merkezi olan Yinchuan şehrinde döner satış noktası açmıştır. Pekin Ticaret Müşavirliğimiz tarafından yapılan araştırma sonucunda, Türk şirketlerinin çoğunlukla Çin'de temsilcilik ofisi şeklinde faaliyet gösterdikleri ve ayrıca, şirketlerin çoğunun genel ticaretle uğraştıkları görülmektedir.

Çin'e yatırım yapan başlıca firmalarımız şunlardır; Sabancı Holding, Koç Holding, Kazancı Holding, Enka Holding, Zorlu Tekstil, Garanti Bankası, İş Bankası, Çimtaş, Demirdöküm, Arçelik, Beko, Mozaik Tekstil, Şişecam ve Komagene. Her ne kadar iki ülke arasındaki yatırım ilişkileri yetersiz olsa da; son 20 yılın en çok yabancı sermaye çeken ülkesi olan Çin, son yıllarda kendisi de sermaye ihracı yapmaya karar vermiş ve bunun için dünyanın 20 ülkesinde araştırmalara gitmiştir. Bu araştırmanın bir basamağı olarak 2007 yılının temmuz ayında Türkiye'ye gelen Çin heyeti, İstanbul, İzmir, Mersin ve Ankara'da incelemelerde bulunmuş ve 20 ülke arasından sekize indirdikleri seçenekler arasına Türkiye'yi de dâhil etmişlerdir (Akçıl 2008, s. 72).

Sabancı Holding bünyesinde bulunan Kordsa şirketi 2006 yılında Çin de ticaret yapmakta olan *Invista Group* içerisindeki NE şirket hissesinin yüzde 95'ini satın alarak Çin'deki ilk yatırım faaliyetini gerçekleştirmiştir.

Zorlu Tekstil dünya piyasasındaki rekabet üstünlüğünü korumak ve arttırmak için Çin ile beraber çalışarak sınırlı sayıda satış yapan bir ofisi Shanghai'da bulunmaktadır.

Garanti Bankası bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmeden 1999 yılında Shanghai’da ticari gelişmeleri yakından izlemek ve iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin artmasında ciddi bir rol almak için bir temsilcilik açmıştır. Çin’deki bankacılık ve finans sektörlerindeki hukuki yapıyı öğrenmek için yaklaşık olarak 15 Çin bankası ile işbirliği ilişkisi oluşturmuştur.

İş Bankası Çin’de bulunan firmalara banka hakkında tanıtıcı bilgiler sunarak Çin ile Türkiye arasında Türkiye’nin Çin’e yaptığı yatırımlarda Türk firmalarına danışmanlık ve Çin’in Türkiye’ye yaptığı yatırımlarda Çin firmalarına danışmanlık sağlayarak dünya piyasasında bankanın payının artırılması amacıyla 2006 yılında Shanghai’da temsilcilik kurmuştur.

Çimtaş 1973 yılında ENKA bünyesinde teknolojik çelik imalat, mühendislik ve elektromekanik montaj konularında etkinlik gösteren bir şirket olarak kurulmuştur. Çin’de bir liman şehri olan Ningbo’da yüzde 100 Türk sermayeye sahip olan “Çimtaş Ningbo” şirketini kurmuştur.

Demirdöküm 2009 yılında Koç Holding bünyesinde kurulmuştur. Bu firma panel radyatör üretiminin dilimli radyatörleri ikame etmesiyle kullanım dışı kalan üretim araçlarını benzer teknoloji ile üretilen yağlı radyatörlerin üretimi için Çin’de “*Demirdöküm- Chung Mei Industries Limited*” adında bir şirket kurmuştur. 2004 yılında üretime başlayan şirket bir yılda 3300 bin adet yağlı radyatör üretmektedir.

Arçelik ve Beko Koç bünyesinde faaliyet gösteren bu iki firma grubun dünya piyasasında büyüme hedefleri doğrultusunda 2009 yılında beyaz eşya sektöründe çamaşır makinesi üretimine başlamış ve BEKO markasının ilk yıl hedefi 200 bin çamaşır makinesi üretmesi amaçlanmıştır. Koç grubu BEKO markası için açtıkları bu fabrikayla yalnız Çin’de değil aynı zamanda Kuzey Amerika ve Asya Pasifik bölgelerinde de büyümeyi amaçlamaktadır.

Şişecam Çin piyasasına girişi ilk olarak 1988 yılında gerçekleştirdiği satışla yapan firma 2003 yılında Şişecam *Shanghai Trading Company* adıyla kurmuş olduğu firma aracılığı

ile yatırım yapmış ve Çin'in krom kimyasalları ihracatını 2,6 milyon dolardan 4 yılda 9,2 milyon dolar rakamlarına getirmiştir (Ünlü 2015, ss. 48-49).

Ülkemizde ticaret yapan büyük Çin firmaları şunlardır: *Huawei Tecnology, China National Petroleum Corperation, China National Aero Tecnology, China National Machinery and Equipment Corperations, China Railway Construction, Shangde Solar Energy Corperation, Chongging Lifan*. Çin tarafından ülkemize yapılan yatırımlar son dönemlerde artmaya başlamıştır. Otomotiv sektöründe Çinli bir firma olan DFM ülkemize 250 milyon dolarlık bir yatırım kararı almıştır. Konya merkezli Polat Madencilik, Çinli *Zhejiang Energy Group* ile büyük bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre, Çinli *Zhejiang Energy Group* ile Polat Madencilik Soma ve Kınık'da kömür ocağı açmak ve termik santral kurmak için 1 milyar doların üzerinde yatırım yapacaktır. Bununla beraber, Çin ile yapımı kararlaştırılan İstanbul-Ankara hızlı tren hattı için 720 milyon dolarlık Eximbank kredisi ile çalışmalara başlanmıştır. Çin'in telekomünikasyon sektöründeki öncü kuruluşlarından olan *Huawei* ve *ZTE'nin* Türkiye'de alt yapı çalışmaları yapması ve bu alanda işbirliği yapmaları gösterilebilir (ÇHC Ülke Raporu 2013, s. 8). Bu konudaki bir diğer gelişmede Ekim 2010 da Türkiye ve Çin arasında Demiryolu İşbirliği Anlaşması sağlanmış ve projenin gerçekleşmesi için Çin hükümeti 28-30 milyar dolar kredi sağlayacağını ilan etmiştir.

Çin şirketlerinin ülkemizdeki yatırımları yalnızca bu ölçekteki yüksek yatırımlar olmayıp madencilik sektörü gibi öncelikli sektörlerde olmak üzere ülkemizin farklı bölgelerinde demir yolu anlaşmasına göre nispeten küçük yatırımları da bulunmaktadır. Çin ile Türkiye arasındaki bu ticari birliktelikte Türkiye'nin asıl amacı Çin'in yapmış olduğu ya da yapacağı yatırımların emek yoğun değil Türkiye'de istihdam oluşturacak, katma değer sağlayacak özetle Türkiye'nin üretim sürecine yarar sağlayacak sektörlerde ve yapıda olmasıdır. Bu ticari birliktelik içerisinde Türk şirketleri ise Çin'in iç piyasasının geniş olması ve Çin'in başka coğrafi bölge ülkelere açılan bir kapı olması hasebiyle yatırımlarını bu amaçla yapmaya başlamışlardır.

5. İŞLETMELERİN DIŞ TİCARET FAALİYETLERİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ: ÇİN İLE DIŞ TİCARET FAALİYETLERİNDE BULUNAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

5.1 ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Bu uygulamanın amacı, işletmelerin dış ticaret faaliyetleri kapsamında karşılaştıkları zorlukların incelenmesi: Çin ile dış ticaret faaliyetlerinde bulunan işletmeler üzerine bir alan araştırması yapılarak Çin ile ticari faaliyetlerde bulunan Türk işletmelerin zorluklarını anlayıp bir veya birkaç çözüm sunmayı, Çin ile ticari faaliyetlerde bulunmayı hedefleyen işletmeler için ise faydalı bilgiler barındırmayı amaçlamıştır. “Çin ile dış ticaret faaliyetlerinde bulunan işletmelerin karşılaştıkları zorluklar nelerdir?” sorusu araştırma problemini oluşturmaktadır.

Bu araştırma özellikle Çin ile dış ticaret faaliyetleri yapan işletmelerin karşılaştıkları zorlukların incelenmesi bakımından akademik bir kaynak oluşturmak, ne gibi zorlukların olduğunu göstermek ve bu zorluklara karşı hangi önlemlerin alınması gerektiği konusunda yol göstermesi bakımından önemlidir.

5.2 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve belge analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2006, s. 39). Nitel araştırmada, insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl düzenlediğiyle ve bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini, semboller, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzerleriyle nasıl anlamlandırdığıyla ilgilenmektedir (Berg ve Lune 2015, s. 25).

Araştırmada daha geçerli ve güvenilir bulgular elde edebilmek ve Çin ile dış ticaret faaliyetleri yapan işletmelerin karşılaştıkları zorluklara çözüm önerisinde bulunabilmek

adına derinlemesine mülakat yöntemine başvurulmuştur. Araştırma evrenini Çin ile dış ticaret faaliyetinde bulunan işletmeler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçiminde verilerinin elde edildiği kaynakların seçimi ve araştırma sonuçlarını temsil yeteneği önemlidir. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama yöntemleri en genel anlamda gözlem ve görüşmedir (Şimşek ve Yıldırım 2013, s. 101). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntem özellikleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılır (Baş ve Akturan 2017, s. 225):

- a. Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri istatistiksel tekniklerle değil, araştırmanın amacına göre seçilmektedir,
- b. Nitel örneklemelerde amaç istatistiksel genellemeler değil analitik genellemeler yapmaktır,
- c. Örneklem genel olarak küçük, ama zengin ve derin bilgi sağlayacak şekilde oluşturulmaktadır,
- d. Örneklem dahil edilen ve edilmeyen birimlere ilişkin araştırmacının gerekçeli açıklamaları olmalıdır,
- e. Örneklem birimlerinin seçiminde teorik veya kavramsal altyapı dikkate alınmalıdır.

Mülakatımızda 5 soru kullanılmış ve bu sorular işletmelerin dış ticaret uzmanı veya yöneticisi olan 11 farklı kişiye yöneltilmiştir. Sorulara karşılık alınan değerlendirmeler elde edilen bulgular kısmında ortaya konulmuştur. Mülakatta şu sorular yöneltilmiştir:

- a. Dış ticaret yaptığınız ülkeler arasında Çin'i tercih etme sebepleriniz nelerdir?
- b. Covid-19 süreci itibarıyla Çin ile yaptığınız dış ticaret ne ölçüde etkilenmiştir? Olumlu-olumsuz belirtiniz.
- c. İşletmenizin Çin ile yaptığı dış ticarete karşılaştığı zorluklar nelerdir? (Hukuksal, mevzuat, işletme içi sorunlar vb.)
- d. Karşılaştığınız zorlukları aşmak için uygulanması gereken çözüm önerileri nelerdir?
- e. Bu öneriler ışığında Türkiye Çin'e daha fazla ihracat yapabilir mi? Nasıl yapabilir? Gelecekte nasıl şekillenecek? Detaylı bir şekilde açıklayınız.

5.3 ARAŞTIRMA BULGULARI

Katılımcıların “Dış ticaret yaptığınız ülkeler arasında Çin’i tercih etme sebepleriniz nelerdir?” sorusuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Çalışma kapsamında ilk olarak dış ticaret yapılan ülkeler arasından neden özellikle Çin tercih edilmiştir bunun sebeplerini anlatmaları istenmiştir. Katılımcılardan alınan sonuçlar doğrultusunda “finansal uygunluk”, “ürün çeşitliliği” ve “ihracata ve ihraç edilen ürünlere uygun pazar” olmak üzere 3 üst temada toplanmıştır.

1. Finansal uygunluk

Finans, bir şirketin temel unsurudur. “Finansal uygunluk” üst temasında katılımcılar, Çin pazarından ithal ettikleri ürünlerde diğer ülkelere göre daha uygun fiyatlar ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“İthalat yapma tercihimiz ürün ve ham madde fiyatlarının diğer ülkelere göre daha ucuz olması. İhracat bakımından ise Çin’deki büyük üreticilerin iç piyasa fiyatı, dış piyasa fiyatlarına göre pahalıdır. Özellikle yabancı büyük alım yapan müşterilerine fiyatı ciddi düşürürler ama iç piyasada fiyat yükseltirler. Bu sebeple küçük ölçekli Çinli firmalar, büyük ölçekli Çinli firmalardan alacakları ürünleri bizden almayı tercih ediyorlar.”

“Ortadoğu, Kuzey Afrika ülkeleri Eur1 belgesini Türk üreticilerden alabiliyorlar. Eur1 onlara vergi avantajı sağlıyor. Genel olarak yerli üreticiler hammaddeyi Çin’den alıp, montajını yapıp bu ülkelere satarlar. Bu ülkelerdeki firmalar Çin’den ham madde alıp ürettikleri durumda, Türkiye’den aldıkları duruma göre daha maliyetliler ve işletme maliyetleri ve sorumlulukları var. Risk almayıp Çin malını bizden alırlar bizlerde arada küçük bir montaj yapıp aracılık yapıyoruz.”

“Fiyat açısından diğer ülkelerle kıyasladığımızda avantajlı fiyat sundukları için.”

2. Ürün çeşitliliği

Ürün çeşitliliği, işletmelerin mevcut müşterilerini elde tutmaları, yeni müşteri elde etmeleri, rekabet edebilmeleri veya ürün genişliği ve ürün hattı genişliği olarak da bilinir.

“Ürün çeşitliliği” üst temasında katılımcılar, Çin pazarında istedikleri ürünleri bulabilme imkanı, tedarikçi olanaklarının çokluğu avantajlarını belirtmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Ürün çeşitliliğine sahip oldukları için istediğim ürünü bulabilme imkanım oluyor.”

“Çin pazarı büyük olduğu için herhangi bir konu da tedarikçiyle anlaşılmazsam malzeme değiştirmek zorunda kalmadan aynı malzemeyi başka tedarikçiden kolayca bulabiliyorum. Avrupa ülkelerinde ise üretilen malzemeler genelde üreticiye göre farklılık gösterdiği için malzeme değiştirmek zorunda kalıyorduk. Buda bizim için ikinci bir stok, üretim planında değişiklik yapmak ilave zaman kaybı, ek maliyetlere neden oluyordu.”

3. İhracata ve ihraç edilen ürünlere uygun pazar

İhracat Yönetmeliği madde (4), (d) fıkrasına göre İhracat “Bir ürünün, yürürlükteki ihracat yönetmeliği ile gümrük yönetmeliğine uygun şekilde Türkiye serbest bölgeleri ya da gümrük bölgesi dışına çıkarılmasını veya Müsteşarlıkça ihracat olarak kabul edilecek diğer çıkış ve işlemleri” anlamına gelmektedir (İhracat Yönetmeliği/Md 4). “İhracata ve ihraç edilen ürünlere uygun pazar” üst temasında katılımcılar, Çin’in nüfusundan dolayı her alana uygun pazar olması, kimyasal ve mermer taleplerinin fazla olması, gıda ürünlerinin çok sevilmesi gibi artı yönlerinden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olması sebebiyle hemen hemen her alanda bizim için bir pazar alanı ve payı var bu sebeple tercih ediyoruz.”

“Kimyasal talepleri çok olduğu için o alanlarda Çin’e ihracat yapmak daha mantıklı geldi.”

“Sürekli gelişen bir ülke olduğu için her alanda ihtiyaçları düzenli bir şekilde artıyor pazara girmemiz diğer ülkelere göre giderek kolaylaşmaya başladı.”

“Bizim mermer sektöründe çok fazla talepleri ve bloklar halinde alımlar yaptıkları için tercih ettiğimiz ülkelere biri oldu.”

“Müşteri bulma konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamıyorduk. Diğer ülkelere göre Çin bu konuda daha avantajlı.”

“İhracatını yaptığımız ürünler geleneksel Türk gıdaları olduğu için Çin’de yaşayan Türk müşteri nüfusunun fazla olması ve ihracatını yaptığımız ürünlerin Çinli müşteriler tarafından da çok sevilmesi Çin’i tercih etme sebeplerimizden.”

Katılımcıların “Covid-19 süreci itibariyle Çin ile yaptığınız dış ticaret ne ölçüde etkilenmiştir? Olumlu-olumsuz belirtiniz.” sorusuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Çalışma kapsamında Covid-19 süreci itibariyle Çin ile yaptığınız dış ticaret ne ölçüde etkilendiğini anlatmaları istenmiştir. Katılımcılardan alınan sonuçlar doğrultusunda “piyasa istikrarsızlığı ve ekonomik zarar” ve “sağlık riski” olumsuz “bazı ürünlerde talep artışı”, “ilave indirimler” olumlu olmak üzere 4 üst temada toplanmıştır.

1. Piyasa istikrarsızlığı ve ekonomik zarar

Piyasa istikrarsızlığı, dalgalanmaların artması sonucunda risklerin çoğalması, işsizlik ve döviz kurlarında yaşanan artışlar anlamına gelmektedir. “Piyasa istikrarsızlığı ve ekonomik zarar” üst temasında katılımcılar, tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi döneminde nakliyelerin gecikmesi, devletin yürürlüğe koyduğu kotalar ve yasaklar, bazı pazarlarda yaşanan talep azalması gibi sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Olumsuz olarak, piyasanın istikrarsız hale gelmesini söyleyebiliriz. Özellikle bizim gibi proje ve ihale odaklı çalışan firmalar genelde 4-5 ay önce verilen tekliflerle ilerlerler. 4-5 aylık süreç içerisinde Çin’den yapılacak nakliyenin fiyatı haftalık olarak değişmekle beraber yüzde yüzlük farklılıklar gösterebiliyor. Bizim için pek olumlu tarafı olmadı.”

“İthalat olarak değerlendirdiğimizde siparişlerimizin zamanında teslim edilememesi, gelen malların gümrükte bekletilip ilaçlanması bize olumsuz yansıdı.

“Üretim planlamaları, karantina ve yasaklar sebebiyle tam kapasite çalışamadığımızdan istikrarını koruyamıyor.”

“Taleplerde artma yaşandı bu bize hem olumlu hem olumsuz yansıdı. Olumlu olarak işlerimiz arttı fakat bu seferde pandemide gelen yasaklar ve kotalar sebebiyle bu talebe çok fazla da karşılık veremedik olumsuz tarafı da bu oldu.”

2. Sağlık riski

“Sağlık riski” üst temasında katılımcılar, pandeminin Çin’de ortaya çıkmasından ötürü müşterilerinin ve kendilerinin çekincelerinden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Bazı müşterilerimiz ürünlerimiz Çin’den geldiği için virüsten dolayı ürünlerin sağlıkları için bir risk oluşturabileceklerinden rahatsız oldukları için bizden ürün almamaya karar verdiler.”

“Çin’deki müşteri temsilcilerimizi virüs nedeniyle Türkiye’ye geri çağırmak zorunda kaldık. Bundan dolayı Çin’deki müşterilerimizle ilgilenemediğimiz için satış kaybı yaşadık.”

3. Bazı ürünlerde talep artışı

Talep artışı, aynı fiyat seviyesinden daha fazla ürün talep edilmesi anlamına gelmektedir. “Bazı ürünlerde talep artışı” üst temasında katılımcılar, bu süreçte bazı ürünlerde artan taleplerden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“İhracat olarak değerlendirdiğimizde ocak, şubat, mart aylarında Çin’in inanılmaz derecede tüm dünyadan medikal ürün talebi oldu (maske, önlük, kumaş vs.). Bu da işlerimizin artması bakımından olumlu yönüydü.”

“Covid-19 kapsamında insan bünyesini güçlendirdiğinden dolayı uzmanlar tarafından tavsiye edilen gıdaların ihracatına ağırlık vererek dezavantajı avantaja çevirmeyi başardık.”

4. İlave indirimler

İndirim, fiyatta yapılan değer düşürümü anlamına gelmektedir. “İlave indirimler” üst temasında katılımcılar, tedarikçilerinin müşteri kaybı yaşamamak için uyguladıkları indirimlerden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Virüsten önce malzeme alımı yaptığımız tedarikçinin ürün satışlarıyla ilgili bir sorunları olmadığı için fiyatlar sürekli artış göstermekteydi. Virüsle beraber tedarikçimiz de müşterilerini yaşanan sıkıntılardan dolayı memnun etmek için ilave indirimler uyguladı. Bizim açımızdan sonuçlar olumlu oldu.”

Katılımcıların “İşletmenizin Çin ile yaptığı dış ticarete karşılaştığı zorluklar nelerdir? (Hukuksal, mevzuat, işletme içi sorunlar vb.)” sorusuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Çalışma kapsamında işletmelerin Çin ile yaptığı dış ticarete karşılaştığı zorlukları anlatmaları istenmiştir. Katılımcılardan alınan sonuçlar doğrultusunda “yerel ve hedef pazardaki yasal düzenlemeler”, “hedef pazarı tanıma” ve “hedef pazarda ekip kurma” olmak üzere 3 üst temada toplanmıştır.

1. Yerel ve hedef pazardaki yasal düzenlemeler

Hedef pazardaki yasal düzenlemeler, pazarına girilecek olan ülkede, ürünün pazarlanması, markalaşması, satılması vb., birçok alanda ülkenin yasal düzenlemelerini ifade etmektedir. “Yerel ve hedef pazardaki yasal düzenlemeler” üst temasında katılımcılar, belge maliyetleri, vize alma da yaşanan zorluk, vergiler, müşteri çekinceleri gibi zorluklardan bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Bizim ürün yelpazemizde, istenilen ithalat evraklarının (TSE denetimi için olanların) incelenmesi çok uzun sürüyor ve sabit maliyetleri var. Örnek verecek olursak, 10 milyon liralık ithalat yapan firma da sabit 5000 lira ücret ödüyor, 10000 liralık ithalat yapan firma da sabit 5000 lira ücret ödüyor. Bu durum küçük firmalar ve büyük firmalar arasında fırsat eşitliğini bozuyor ve piyasada tekelleşmeye sebep oluyor.”

“En önemli nokta olarak Çin’in Türk vatandaşlarına vize vermemek için elinden geleni yapması.”

“Devlet yerli üreticiyi desteklemek için ithalata olan vergileri yükseltmeye devam ediyor. Yerli üreticiler ise fiyat konusunda esneklik sağlayamıyor. Bu sebeple maliyetler artıyor.”

“Bazı müşterilerimiz Çin ürünlerine karşı kalite ve sağlık açısından risk algılayabiliyor.”

2. Hedef pazarı tanıma

Hedef pazarı tanıma, ürünün pazarlanacağı ülkenin pazar şartlarını bilmektir. “Hedef pazarı tanıma” üst temasında katılımcılar, her bölgenin kendine has kurallarından, iş modelindeki farklılıklardan ve insanların kişisel gıda tercihleri gibi konulardan bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Her bölgenin kendine has kuralları var onları araştırırken bazı zorluklar yaşamıştık, ayrıca her bölgenin dağıtım kanalı ve iş modelinde de farklılıklar olabiliyor bunları da iyi bilmek gerekiyor.”

“Gıda ürünlerinde Çin’in uyguladığı pek çok kural var. Sağlık sertifikası, ambalaj malzemelerinin detaylı açıklaması, kalite kontrol belgesi gibi konularda eksik varsa kalite standartlarını karşılamıyorsanız o ürünleri imha ederek ülkeye girişini yasaklıyorlar. Biz de bu durumla karşılaşmıştık.”

“İhracatını yaptığımız ürünler gıda ürünleri olduğu için Çinli müşterilerinde damak tadına uygun olması için ilave efor harcamak zorunda kaldığımız durumlar oldu. İkinci bir zorluk ise ihracatını yaptığımız ürünler gümrükte takılma sorunu ile karşılaşınca gıdaların bozulması nedeniyle maddi zarara uğrayabiliyoruz.”

3. Hedef pazarda ekip kurma

Hedef pazarda ekip kurma, hedef pazarda yerleşik bir ekip kurarak, uluslararası pazarın kültürünü, sosyo ekonomik şartlarını bilen ekip ile pazarlama faaliyetlerini yürütmek anlamındadır. “Hedef pazarda ekip kurma” üst temasında katılımcılar, başka ülkelerde gireceğiniz pazarlarda ekiplere ihtiyaç olacağını, kalifiyeli eleman bulma zorluğundan ve Çin pazarını, kültürünü bilen eleman eksikliğinden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Mermercilik eğitimi veren okulların az olmasından dolayı ocaklarda, atölyelerde, montaj çalışmalarında bulunacak mühendislerde kalifiyeli eleman bulmakta zorluklar çekiyoruz. Bu ister istemez verimi düşürüyor.”

“Çin’deki müşterilerimize daha iyi hizmet sunabilmek için pazarlama ekibinden uzun süreli Çin’de yaşamayı sürdürecektir personellere ihtiyacımız oluyor. Bu konuda istihdamını yapacağımız personelin Çin kültürüne, Çin pazarına hakim olmasını, Çin müşterisini yakından tanımasını isteriz ama maalesef bu konuda hala eksiklikler yaşıyoruz.”

Katılımcıların “Karşılaştığınız zorlukları aşmak için uygulanması gereken çözüm önerileri nelerdir?” sorusuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Çalışma kapsamında işletmelerin Çin ile yaptığı dış ticarete karşılaştığı zorlukları aşmak için uygulanması gereken çözümler nelerdir anlatmaları istenmiştir. Katılımcılardan alınan sonuçlar doğrultusunda “yasal çözüm önerileri”, “eğitimler”, “pazar analizi” ve “uygun lokal partner bulma” olmak üzere 4 üst temada toplanmıştır.

1. Yasal çözüm önerileri

“Yasal çözüm önerileri” üst temasında katılımcılar, belge fiyatlarında piyasa dengesinin sağlanması, vize kolaylığı için devletin yeni anlaşmalar yapması, gümrük anlaşmaları gibi çözümlerden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“TSE ücretlerinin gözden geçirilmesi piyasa dengesi için önemli.”

“Çin’in Türk vatandaşlarına vize vermemek için elinden geleni yapmasına yetkililerimizin bir çare bulması gerekmektedir.”

“Yerli ürünlerin rekabet edemediği kalemlerde vergi artışı yapılmayabilir.”

“Hemen hemen her alanda yeni gümrük anlaşmalarının imzalanması devletin nakliye desteklemesi ticareti artırıcı bir hamle olacaktır.”

2. Eğitimler

“Eğitimler” üst temasında katılımcılar, müfredat ve altyapı sorunlarının giderilmesi, yeni bölümlerin açılması, Çin’in kültürünü bilen kişilerden eğitimler alma, kurslar gibi çözümlerden bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Mermercilik ile ilgili müfredat ve altyapı sorunlarının çözümüne yönelik daha fazla bölümler açılabilir, mevcutta bulunan bazı bölümlere mermer traverten kullanımı, doğal taş aranması gibi dersler eklenebilir.”

“Damak tadı konusunda yaşayabileceğimiz zorluklara karşı Çin’in yemek kültürü konusunda bilgisi olan iş arkadaşlarımızın alternatifi olan kişiler yetiştirerek bu konuyu çözebiliriz.”

“Karşılaştığımız zorlukları aşmak için Çin’de görevlendirdiğin personellere hızlandırılmış Çince kursu, kurstan sonra deneme süresinde 2 aylık Çin’de kalması ve müşterilerle yakından temasta olmasını sağlamakla adapte olma sorununu bu şekilde çözmeye çalışıyoruz.”

3. Pazar analizi

“Pazar analizi” üst temasında katılımcılar, genel olarak ihracat ya da ithalat yapıldığında yapılan ülkenin mevzuatlarını bilmeyi, ek vergi maliyetlerini öğrenmeyi, pazar araştırmasının iyi yapılması gerektiği gibi konulardan bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıdaki gibidir:

“Bu sadece Çin için değil genel olarak ihracat yapıyorsanız pazar araştırmasını, analizinizi iyi yapmanız gerekir, ek bir vergi, maliyet vs. var mı bunları iyi araştırmak gerekir. Şimdiki gençler biraz kolay yoldan para kazanma çabasında aceleci olmadan adım adım gitmek gerekir.”

“Bizim karşılaştığımız zorluklar üzerinden gidersek ihracat ya da ithalat farketmez o ülkenin ve kendi ülkenizin mevzuatlarını iyi bilmeniz gerekiyor.”

4. Uygun lokal partner bulma

“Uygun lokal partner bulma”, üst temasında katılımcılar, hedef pazarda karşılaşılan zorlukları çözmek için lokal ekipten destek almaktan bahsetmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıda yer almaktadır:

“Müşterilerimizi rahatlatmak için Çin’deki partner firmamızdan kalite ve sağlık belgeleri talep ediyoruz. Böylelikle güvensizlik hisseden müşterileri azda olsa rahatlatma biliyoruz. Müşteri kaybı yaşamamak için yerli test kuruluşlarından hizmet alınabilir.”

Katılımcıların “Türkiye Çin’e daha fazla ihracat yapabilir mi? Nasıl yapabilir? Gelecekte nasıl şekillenecek? Detaylı bir şekilde açıklayınız.” sorusuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

Çalışma kapsamında Türkiye Çin’e ihracatı arttırabilir mi gelecekte ihracat nasıl şekillenir sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan alınan sonuçlar doğrultusunda “pazar dinamikleri”, “ülkeler arası sosyopolitik durum”, “ucuz iş gücü temini” ve “fuarlara katılma” olmak üzere 4 üst temada toplanmıştır.

1. Pazar dinamikleri

“Pazar Dinamikleri”, üst temasında katılımcılar, ürün konumlandırmada, pazarın dinamiklerinin çok belirleyici olduğunu, pazar kitlesine ve nasıl ulaşılabileceğinin, uygun müşterinin bulunması gibi hususların dikkate alarak, pazarın kendi dinamiklerine bakıp o pazara uygun konumlandırma yapmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Pazar dinamiklerinin çok önemli bir husus olduğunu belirtmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıda yer almaktadır:

“Çin nüfusunun her geçen gün artmasını avantaja çevirerek artan gıda ihtiyaçlarına göre üretimimizi arttırarak daha fazla ihracat yapabiliriz. Çin bu ihtiyacını doğal olmayan ürünlerle kapatmaya çalıştığı için doğal ürünlerin ihracatına daha fazla önem vererek gelecekte daha yüksek karlar elde edilebilir. Bu artışın gelecek senelerde de devam edeceğini düşünüyorum.”

“Şahsi fikrim, yapamaz. Bilim ve teknoloji olarak aradaki makas hızla açılıyor. Katma değerli mal ihracatımız söz konusu değil ancak ara mallar ya da gıda olarak ihracat yapabiliriz. Makarna ve meyve suları bunlara örnek olabilir.”

“Ülkemizde doların yükselmesi aslında bazı alanlarda Çin’e ihracat yapabilme veya Çin ile rekabet edebilme imkanı sağlıyor. Bazı alanlara devlet desteği sağlanırsa Çin’e ihracatın veya rekabetin önü açılabilir.”

“Tabi ki yapabilir. Çin’e yaptığımız ihracatta ürün yelpazesini çeşitlendirmek, katma değeri yüksek ürünler ile ihracatımızın anlamlı olarak artırılması mümkündür.”

“Türkiye firmaları Çin’e ihracat yapmak yerine belki Çin’de iş gücü ucuz olduğu için üretim fabrikası kurmakla kendi ürünlerini daha ucuz fiyata mal ederek dünyaya satabilirler. Çin ile aramızda olan yeni demiryolu projesinin bu konuya gelecekte çok faydaları olacağını umut ediyorum.”

2. Ülkeler arası sosyopolitik durum

Ülkeler arası sosyopolitik durumlar, ülkeler arasında siyasi ve ekonomik durumların inişli çıkışlı olması, sekteye uğraması ya da daha iyiye gitme durumlarını ifade etmektedir. “Ülkeler arası sosyopolitik durumlar”, üst temasında katılımcılar, ülkeler arası sosyopolitik durumun ülke pazarına girmeyi etkileyeceğini ifade etmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıda yer almaktadır.

“Şahsi fikrim bu biraz siyasal bir olay iki ülke ilişkilerini daha da ileriye götürürse gelecekte daha fazla ihracat yapabiliriz. Baktığımız zaman geçmiş yıllardaki inişli çıkışlı durumlara göre ilişkilerimiz daha iyi durumda gelecek adına da umut verici.”

3. Fuarlara katılım

“Fuarlara katılım”, üst temasında katılımcılar, fuarlara giderek tanıtım yönünü artıran bir stratejilerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Bu temaya ait ifadeler aşağıda yer almaktadır.

“Orada gerçekleşen fuarlara daha fazla katılım sağlarsak, tanıtım yönüne biraz daha fazla önem verirsek, kendi içimizde de aynı sektörden iş yapan kişilerle ortak mutabakat sağlayabilirsek daha fazla ihracat çok kolaylıkla yapabiliriz.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde dünyada artan nüfustan dolayı insanların ihtiyaçları günden güne artmaktadır. Bu artışın sebebi olarak ülkelerin birbirlerine olan ihtiyaçları da artmaktadır. Bu ihtiyaçlar doğrultusunda dış ticaret ilişkileri bir hayli önemli duruma gelmiştir. Çin ise dış ticaret alanında hem ihracat hem ithalat rakamları bakımından her geçen gün artış gösteren bir ülkedir. Bu sebepten yapılan derinlemesine mülakat çalışmasına katkıda bulunan katılımcılar Çin ile dış ticaret yapan işletmelerdendir.

Bu araştırma “İşletmelerin Dış Ticaret Faaliyetleri Kapsamında Karşılaştıkları Zorlukların İncelenmesi: Çin İle Dış Ticaret Faaliyetlerinde Bulunan İşletmeler Üzerine Bir Alan Araştırması” yapılmasını amaçlamıştır. Araştırmanın alt amacını ise işletmelerin dış ticaret yaptıkları ülkeler arasında Çin’i tercih etme sebeplerinin, karşılaştıkları zorlukları aşmak için uyguladıkları çözümlerin neler olduğu, Türkiye Çin’e daha fazla nasıl ihracat yapabilir, bu faaliyetlerin gelecekte nasıl şekilleneceği gibi sorulara yanıt bulmak oluşturmuştur.

Bu kapsamda Çin ile dış ticaret faaliyetinde bulunan 11 işletme ile 5 soruluk bir mülakat çalışması yapılmıştır. Elde edilen araştırmalar sonucunda;

İşletmelerin dış ticaret faaliyetlerinde Çin’i tercih etme sebepleri olarak, Çin nüfusunun dünyanın en kalabalık nüfusu olması ve gelişen bir ülke olduğu için hemen hemen her alanda uygun bir pazar alanı olması, uygun fiyat sunması, bazı ham madde kaynaklarının rekabet edecek düzeyde olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

İşletmelerimiz genel olarak yaptıkları dış ticaret faaliyetlerinde bazı belgelerin incelenmesinin uzun sürmesi ve maliyetlerinin ticaret hacmine göre değişmeyip sabit tutulması, nakliye maliyetlerinin yüksek olması, Çin pazarına hakim personel bulunması eksikliği gibi zorluklarla karşılaşmaktadırlar.

İşletmeler karşılaştıkları zorlukları aşmak ve mevcut durumu daha da iyi bir hale getirmek için belge fiyatlarında işlem hacmine göre düzenleme olması, yeni gümrük anlaşmaları, yerli ürünlerin rekabet etmekte geri kaldığı noktalarda vergi indirimlerinin yapılması, Çin

pazarına hakim uzman kişilerin yetiştirilmesi konusuna daha fazla önem verilmesi gibi yöntemlerin uygulanmasını önermişlerdir.

Bazı zamanlarda işletmeler olağanüstü durumlar ile karşılaşmaktadırlar. Buna en son tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi örnek verilebilmektedir. Bu tarz durumlar işletmeleri olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedirler. Yaptığımız araştırma doğrultusunda bazı işletmeler için medikal ürünlere olan talebin artması, insan bünyesini güçlendiren doğal gıda ürünlerine olan talebin artması, Çin firmalarının daha fazla müşteri kayıpları yaşamamak için ithal edilen ürünlere ilave indirim uygulaması olumlu yansırken, bazı işletmeler için ise piyasanın istikrarsız hale gelmesi, siparişlerin zamanında teslim edilememesi, devlet tarafından uygulanan kota ve yasaklar dolayısıyla üretim hacminin düşmesi olumsuz yansımıştır.

Bu araştırmanın sonucunda gelecekte bu konuda çalışmalar yapacak araştırmacılar için birtakım öneriler sıralanmıştır;

Bu araştırmanın sonuçları dikkate alınarak bundan sonraki araştırmalar için yeni bir araştırma ölçeği geliştirilip anket metodu uygulanarak daha kapsamlı bir analiz çalışması yapılabilir. Yapılan anket çalışması sonucu dış ticaret faaliyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi için bir regresyon analizi yapılabilir. Çünkü dış ticaret faaliyetlerinin negatif taraflarının azaltılması için uygulanan iyileştirme çalışmalarının ne kadar etkili olduğunu tespit etmek için belirtilen faktörler arasındaki etkinin incelenmesi gerekmektedir.

Ayrıca yapılmış olan bu çalışmanın Çin ile dış ticaret faaliyeti hazırlık aşamasında olan işletmeler için faydalı olacağını düşündüğümünden okumalarını öneririm.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akgüç, Ö., 2013. *Dış ticaret finansmanı*. İstanbul: Arayış Basım.

Alkin, E., 1990. *Uluslararası ekonomik ilişkiler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Argın, N. & Bakkalcı, A. C., 2011. *Türkiye'nin dış ticaret tarihi, teori uygulama politika mevzuat*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Arslan, K., 2014. *Dış ticaret politikaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Eğilmez, M. & Kumcu, E., 2004. *Ekonomi politikası teori ve Türkiye uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ertek, T., 2005. *Makroekonomiye giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.

Garnaut, R., 2001. *The economic growth of the chinese economy: a historical perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Karaca, R., 2008. *Güç olma stratejisi Çin-soğuk savaş sonrası Türkiye-Çin ilişkileri*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.

Karacan, S., 2010. *Dış ticaret ve dış ticaret işlemleri muhasebesi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınevi.

Karluk, S. R., 1998. *Uluslararası ekonomi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.

Kaya, F. & Topbaş, N. T., 2012. *Dış ticaret işlemleri*, Ankara: Web-Ofset.

- Kemer, O. B., 2003. *Pratik dış ticaret teknikleri teori-uygulama*. İstanbul: Alfa Basım.
- Melemen, M., 2008. *Uygulamalı uluslararası ticaret işlemleri*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Onursal, E., 2013. *Mevzuat ve teknik yönleriyle dış ticaret*. Ankara: Seçkin Yayınevi Yayınları.
- Öztürk, N., 2005. *Dış ticaret*. Ankara: Roma Yayınları.
- Parasız, İ., 2003. *İktisada giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Saka, H., 1945. *Dış ticaret ve gümrük politikası*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Sandıklı, A., 2008. *Geleceğin süper gücü Çin*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Saygılıoğlu, N., & Akçin, R., 2015. *Dış ticaret ve gümrük teori-mevzuat-uygulama*, Ankara: Cem Web Ofset.
- Selen, D., 2009. *Tüm yönleriyle gümrük işlemleri*. Bursa: Ekin Basım.
- Seyidoğlu, H., 2001. *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H., 2003. *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezen, S., 2009. *Çin'in ikinci uzun yürüyüşü*. Ankara: Desen Ofset A.Ş..
- Tomanbay, M., 2001. *Dış ticaret rejimi ve ihracatın finansmanı*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Utkulu, U., 2008. *Türkiye'de dış ticaretin gelişimi ve yapısal değişim*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Yılmaz, R. & Koyuncu, C., 2005. *Çin: dragon ekonomisinin önlenemeyen yükselişi*.
Bursa: Ekin Yayınları.

Sürekli Yayınlar

Agbonika J.A.A. (2015). Methods of international trade and payments: The Nigerian perspective. *Global Journal of Politics and Law Research*. **3** (1), ss. 21-60.

Altıntaş, H. ve Çetin, R., 2008. Türkiye'de dış ticaret belgesi belirleyicilerinin sınır testi yaklaşımıyla öngörülmesi: 1989-2015. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*.

Çeştepe, H., 2012. Çin'in dış ticaretinin gelişimi, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik öncesi ve sonrasında dünya ticaretine etkileri. *Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. **8** (17).

Çolakoğlu, S., 2012. Türkiye-Çin ilişkileri: tek taraflı aşk mı? *Ortadoğu Analiz*. **4** (45), ss. 53-66.

Hepaktan, C. E., ve Karakayalı, H., 2009. 1980-2008 döneminde Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin analizi. *Celal Bayar Üniversitesi SBE Sosyal Bilimler Dergisi*. **7** (2), ss. 181-210.

İnançlı, S. ve Kamacı, A., 2010. Küreselleşme sürecinde Çin ekonomisi ve Türkiye ile dış ticaretinin yapısal ve sektörel analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. (2), ss. 135-162.

Kıvılcım, F., 2013. Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülke Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. **5** (1), ss. 219-230.

Kızıltan, A., 2003. Tek kutuplu bir dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin süper güç olabilirliliği. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. **5** (1).

Küçükaksoy, İ., 2010. Deregülasyon dış ticaret hadleri ve refah ilişkileri. *E-Journal of New World Sciences Academy*. **5** (2), ss. 133-157.

Montinola, G., Qian, Y. ve Weingast Barry R., 1995. Federalism, Chinese style: the political basis for economic success. *World Politics*.

Öztürk, S. ve Sözdemir, A., 2006. Çin: Washington uzlaşmasından Beijing uzlaşmasına. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. **7** (1), ss. 61–73.

Pingyao, L., 2006. China's macroeconomic development: stages and nonlinear convergence. *China & World Economy*.

Saraçoğlu M. ve Duran C., 2008. Çin ekonomisindeki reformlar ve Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği üzerine bir değerlendirme. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*. **10** (1), ss. 93-112.

Saray, M.O. ve Gökdemir, L., 2007. Çin ekonomisinin büyüme aşamaları (1978- 2005). *Journal of Yaşar University*. **2** (7), ss. 681-686.

Sezen, S., 2007. Çin Halk Cumhuriyeti'nde sosyalist piyasa ekonomisine dönüşüm. *Amme İdaresi Dergisi*. **40** (1), ss. 27-56.

Tokatlıoğlu, İ., 2006. Bir kalkınma stratejisi olarak Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik reformları: 1978-1990 dönemi. *TİSK Akademi*. **1** (1).

Diğer Yayınlar

Akçıl, K., (2008). Çin ekonomisi ve Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *Yükse Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbulut, S., (2014). Dış ticaret dengesi-dış ticaret haddi ilişkisi: Türkiye örneği (2002-2012 dönemi). *Doktora Tezi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ASE, Ankara Strateji Enstitüsü, 2012. *Türkiye-Çin ilişkileri*.

Ekrem, E., 2011. *Çin'in Orta Asya Politikaları*. Ankara: SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.

Gayıpov, Y., (2013). Dış ticarete teslim ve ödeme şekillerinde eğitim gereklerinin belirlenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İGEME, 2011. *Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu*. Ankara: İGEME İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.

İsmail, M. A. I., (2019). Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretinin analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaş, G., (2018). Dış ticarete kullanılan döviz kuru riski yönetim tekniklerinin finansal bilgi düzeyi bağlamında değerlendirilmesi: TR33 bölgesi örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kozak, Y. ve Sporek, T., 2014. *Essentials of international economics: questions & answers*. Kiev.

Köksal, M., (2016). Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köse, H., 2011. *Çin Halk Cumhuriyeti ülke raporu*, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd.

Ortaç, S., (2010). Dış ticaret işlemleri, muhasebe uygulamaları ve uygulamaların muhasebeleştirme standartları karşısındaki durumu. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öksüzler, S. H., (2019). Türkiye’de enflasyon, işsizlik ve dış ticaret ilişkisi: 2014-2019. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öz, S., 2006. *Küresel rekabette yükselen bir güç: Çin*. İstanbul: Tüsiad-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu.

Şentürk, C., (2007). Dış ticaret-büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme: Türkiye ve gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı büyüme hipotezinin testi. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜİK, 2020. *Dış ticaret istatistikleri yıllığı*.

TÜSİAD, 1995. *2000’li yıllara doğru yeni ekonomik süper güç Çin*.

Unay, İ., (2005). Çin ekonomisinde rekabet avantajı sağlayan etkenler ve rekabetin sürdürülebilirliği. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zübeyir, İ. G., (2018). Dış ticaret ve serbest bölgeler: bursa uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.